



Centar za demokratiju i ljudska prava Podgorica
Odjeljenje za empirijska istraživanja

DEMOKRATIJE
CRNA GORA

INDEKS

2007.



Projekat podržao
NED - National Endowment for Democracy



Centar za demokratiju i ljudska prava Podgorica
Odjeljenje za empirijska istraživanja

INDEKS DEMOKRATIJE CRNA GORA 2007.

Podgorica, September 2007



Projekat podržao
NED - National Endowment for Democracy

Projekat:

INDEKS DEMOKRATIJE CRNA GORA 2007.

Autori projekta:

Koordinator projekta
dr Miloš Bešić

Recenzent
prof. dr Veselin Pavićević

Ekspert specijalista
doc. dr Srđan Darmanović

Saradnici
Mr Nenad Koprivica
Rajko Radević
Nikola Đurović
Aleksandar Pajević

Štampa
Studio „Mouse” Podgorica

Tiraž
500 primjeraka

www.cedem.cg.yu

KOORDINATOR O PROJEKTU	5
KONCEPTUALNI OKVIR I METODOLOŠKA PLATFORMA	11
1. DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA	16
1.1. Kontrola i zakonitost vlasti	18
1.2. Transparentnost (javnost) vlasti.....	19
1.3. Odgovornost i smjenjivost vlasti.....	21
1.4. Profesionalizam u radu organa vlasti	23
1.5. Sumarni pokazatelji područja demokratičnosti političkih procesa	24
2. VLADAVINA PRAVA I ZAKONA.....	27
2.1. Jednakost pred zakonom.....	28
2.2. Dostupnost pravne zaštite.....	30
2.3. Autonomija sudstva	31
2.4. Efikasnost i profesionalnost sudstva.....	32
2.5. Kontrola i transparentnost rada pravosuđa.....	33
2.6. Sumarni pokazatelji područja vladavine prava i zakona	35
3. EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA	37
3.1. Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu.....	38
3.2. Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća.....	40
3.3. Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca.....	41
3.4. Sumarni pokazatelji područja ekonomskih sloboda i ekonomske participacije	43
4. OBRAZOVANJE	46
4.1. Otvorenost i participacija u obrazovanju.....	47
4.2. Autonomija i efikasnost obrazovanja	49
4.3. Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja	50
4.4. Pluralizam u obrazovanju	51
4.5. Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje.....	52
4.6. Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju.....	53
4.7. Sumarni pokazatelji za područje obrazovanja	54

5. MEDIJI	57
5.1. Autonomija i nezavisnost medija.....	59
5.2. Profesionalnost medija.....	60
5.3. Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija.....	61
5.4. Otvorenost medija	62
5.5 Sumarni pokazatelji za područje medija.....	63
6. NACIONALNE I VJERSKE MANJINE	65
6.1. Formalno pravna zaštita manjina	66
6.2. Diskriminacija manjina.....	67
6.3. Postojanje mehanizma zaštite manjina	69
6.4. Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja.....	70
6.5. Sumarni pokazatelji za položaj nacionalnih i vjerskih manjina	71
7. POLOŽAJ ŽENA	73
8. ODNOS PREMA OSOBAMA SA INVALIDITETOM	76
9. INDEKS DEMOKRATIJE-SUMARNI PREGLED	78

KOORDINATOR O PROJEKTU

U poslednjih nekoliko godina socijalni i politički kontekst u Crnoj Gori je pretrpio određene promjene. Nakon referenduma i proglašenja nezavisnosti sva očekivanja da će Crna Gora preko noći postati politički stabilno društvo su se veoma brzo pokazala neopravdanim. Problemi koji karakterišu post-komunistička društva su, naprotiv, i dalje sastavni dio ukupnog socijalnog miljea u Crnoj Gori. Nejake demokratske institucije, nedostatak dobre prakse u demokratizaciji društvenih odnosa, problemi ustanovljenja pravne države, oligarhijske tendencije, korupcija i ekonomski problemi, samo su neki od elemenata starog/novog ambijenta u kojem građani Crne Gore žive. Politička elita u Crnoj Gori nije promijenjena još od vremena početka društvene transformacije Crne Gore. Ova elita, koja potiče iz ugašenog Saveza Komunističke Crne Gore, je najprije posredstvom transformacije socijalističke ideje opstala na vlasti u višepartijskom sistemu, da bi zatim tu vlast održala podržavajući srpski nacionalizam u prvoj polovini devedesetih. U kasnijoj fazi, opet, ista struktura vlasti je opstala u obračunu sa srpskim režimom šireći neoliberalnu ideologiju. Konačno, ideja kojoj se početkom devedesetih vlast snažno odupirala, a to je ideja crnogorske nezavisnosti, postala je osnov za legitimizaciju. Uspješnom i pravovremenom promjenom političke matrice, jedna struktura vlasti je opstala i to je onaj tip kontinuiteta koji ne možemo prepoznati u praksi drugih postkomunističkih društava. Predugo trajanje vlasti je, dakle, omogućilo crnogorsku nezavisnost a kontinuitet je omogućio relativno lagan prelazak na evropske vrijednosti. Međutim, ova dugotrajnost je ostavila i negativne posljedice. Naime, po prirodi dugog trajanja jedne vlasti posredstvom oligarhijskih tendencija, klijentelizam prijeti stabilnosti političkog sistema i ugrožava dugoročne benefite novoj klasi preduzetnika koji su po stavovima javnosti sumnjivo došli do svog kapitala, te su kao takvi predmet moralne osude. U jav-

nosti se, nerijetko, i sa, priznaćemo solidnim argumetnima, insistira na neodvojivoj vezi između nove klase preduzetnika i političke elite koja je bila odgovorna za ekonomsku transformaciju društva. Ako je suditi po različitim scenarijima koji su imali karakter predikcije ranih devedesetih, izgleda da se ostvaruje jedan od njih (Szeleny). Naime, politička elita je po ovoj predikciji ključni faktor društvene transformacije, ali na način da se ukupni ekonomski resursi u skladu sa interesima elite distribuiraju 'odabranim' članovima društva. Strane investicije i uopšte externi faktor je vrlo brzo i lako funkcionalizovan i stavljen pod kontrolu na način što su politički odigrani oni potezi koji su u interesu regionalne stabilnosti iz perspektive.

Opisani proces prije treba okarakterisati kao zakonomjernost koja se gotovo nužno dešava u datim uslovima nego kao puku intelektualnu kritiku. Društvo koje je tradicionalno po svom karakteru, i u kome prijateljske i rodbinske veze određuju političku strukturu vjekovima unazad, je više nego plodno tlo za ovakav scenario, uz napomenu da je riječ o 'zakonu malih brojeva', gdje je socijalna mreža u potpunosti razvijena i moguća je njena potpuna integracija u svaku posebnu djelatnost. Da je to tako pokazuje i opšti pogled na političku scenu. Naime, nasuprot vlasti koja ima karakter dugog trajanja i opozicija ima identične strukturalne karakteristike. I u okviru opozicije formirane partije i njihov lideršip jesu dugotrajni, a opet po prirodi stvari, u okviru ovih partija se stvaraju oligarhijske strukture nalik onima u vlasti. Dugotrajnost jednih je uticala na dugotrajnost drugih a dugotrajno trajanje i jednih i drugih je dovelo da dugotrajnog sukoba između njih. Dalje, autoritarni performansi i nedostatak 'racionalnog' političkog diskursa ukazuje da umjesto vlasti, koja će, izvjesno, biti smijenjena prije ili kasnije, oni koji dolaze ne nude ništa novo ili drugačije u suštinskom smislu. Ono što može biti drugačije jeste radikalna promjena ideološke matrice i to na način ponovnog fokusiranja na nacionalno pitanje koje, izgleda, na ovom prostoru nikada neće doživjeti svoje konačno rješenje. Ovo je ujedno i najveća opasnost dugoročne stabilnosti Crne Gore, kako u političkom tako i u ekonomskom smislu. Naime, politički sukob oko referendumu i odluka o nezavisnosti je bila par excellence nacionalno pitanje. Ovo zato što se ukupna većinska populacija bazično dijeli u dvije skupine koje su etnički identične, ali drugačije percipiraju vlastiti nacionalni identitet. Iako je jedna strana u tom sukobu referendumom

odnjela pobjedu, ne stiče se utisak da je poražena strana odustala od svoje nacionalne legitimacije. Naprotiv, partijski lideršip ove opcije u još većoj mjeri insistira na ovom pitanju jer je to jednostavno rečeno pragmatičan potez sa stanovišta izborne matematike i preraspodjele kolača unutar parlamenta. Štaviše, ova situacija u datoj konstelaciji dovodi opoziciju u jednu vrlo ugodnu situaciju da na svakom pojedinom potezu vrše opstrukciju vlasti na nivou legitimacije čitavog političkog sistema. U ovim postupcima delegitimizacije uspješno se dovode u vezu ideološki i nacionalni argumetni, s jedne, i diskurs po sistemu 'držte lopova'. Jedan od jasnih indikatora ovakvog stava jesu i postojeće polemike oko Ustava koji treba da riješi pitanje legitimiteta političkog sistema. Budući da Ustav na neki način mora riješiti nacionalno pitanje, gubitnička strana na referendumu, iako u manjini, insistira na svom statusu u Ustavu, što je pravno i logički legitimno, ali dovodi do pat pozicije jer pobjednička strana ne želi da uvaži ovo stanovište jednostavno zato što je pobjednička. Nedostatak kompromisa o osnovnom pravnom aktu na kome treba da počiva društvo prijeti da izostane totalna legitimizacija društvenog sistema, što strukturalno i suštinski predstavlja prijetnju stabilnosti čitavog društva i potencijalno opravdava revindikaciju u eventualno izmijenjenom odnosu političkih snaga.

Bilo kako bilo, konstatacija je prozaična ali jednostavno istinita a premise su sljedeće: istrošena vlast, loša opozicija, dominacija ideološkog i nacionalnog pitanja, ekonomska polarizacija i nejaka pravna država. Ovakav okvir, priznaćemo, ne sugerise na konkluziju da možemo govoriti o političkoj stabilnosti, jer su analitički oba scenarija moguća. Kad kažemo oba, mislimo na, prvo, dalji nastavak procesa stabilizacije uprkos trenutnoj političkoj napetosti, i drugo, mogućnost radikalnijih promjena u strukturi vlasti i vraćanja na stara neriješena pitanja. Prema tome, ključni problem Crne Gore jeste problem političke stabilnosti. Međutim, suština ovog problema se ogleda ne samo u intenzitetu sukoba već u njegovoj dubini, a da pri tom i ne govorimo o njegovoj istorijskoj relevantnosti.

Sa stanovišta 'stanja' demokratije ova pitanja su veoma važna. Naime, zbog činjenice da su odnosi dovedeni na nivo da u političkom procesu samo jedna strana može pobjediti, sredstva se ne biraju. Ovo dovodi do devijacija u funkcionisanju društva, od sudstva, preko svih institucija do ekonomske strukture. Ovo je socijalni i politički okvir u kome mi vršimo

mjerenje demokratije. Da stvar bude lošija, naše mjerenje se zasniva na percepciji samih građana jer je riječ o ispitivanju stavova po ajtemima koji su istraživanjem definisani. Oštra politička podjela dovodi do jedne artificijelne slike koja je rezultat mjerenja. Naime, varijansa se dijeli na tri dijela i to na pristalice vlasti, one koji su protiv vlasti i ostale građane koji su umorni od politike. Dakle, na jedan, drugi ili treći način, građani se nužno odnose prema postojećim političkim podjelama i to je ono što određuje njihovu percepciju. Drugim riječima, u našem istraživanju sve dobijene numeričke vrijednosti predstavljaju kumulativan izraz građana koji nedvosmisleno spadaju u jednu od ove tri kategorije. Procjena svakog od pitanja koje je integrisano instrumentom, prema tome, nije procjena zasnovana na asertoričkim sudovima, već je procjena posmatrana iz ugla navijača neke od strana u sukobu. Ovo se najbolje može vidjeti posredstvom izrazito asimetrične distribucije kod mjera centralne tendencije koje su bile osnov za ukupno indeksiranje. U prevodu, za pristalice vlasti, svi aspekti koje su ocjenjivani dobili su visoke ocjene, a za pristalice opozicije sve je ocjenjeno jako niskim ocjenama. Pritom, i jedni i drugi su ocjene davali iz ličnog političko-partijskog ugla a ne na osnovu objektivnih procjena. Dakle, u Crnoj Gori se ne može govoriti o nezavisnom javnom mnjenju, već o partijskom javnom mnjenju a to znači da su numeričke vrijednosti INDEX-a demokratije odraz podjela koje postoje na političkoj sceni.

Međutim, ovim svakako ne treba umanjiti vrijednost dobijenih rezultata mjerenja. Razlike između aspekata koje su predmet mjerenja ukazuju da je stanje demokratije u nekim područjima znatno bolje negoli u nekim drugim područjima. Dakle, iako je preciznost mjerenja umanjena podjelama na političkoj sceni, izgleda da su relativni odnosi između aspekata i dimenzija veoma solidno identifikovani. Ovo je razlog za zadovoljstvo nas istraživača i ujedno dobar osnov za dalju utilizaciju INDEX-a demokratije.

Pred Vama se nalaze rezultati empirijskog istraživanja koje je realizovano u periodu Septembar 2006 – Septembar 2007. Ovo je drugo u nizu istraživanja panel tipa koje je imalo za cilj da skenira stanje demokratije u Crnoj Gori. Riječ je o mjerenju demokratije i za ovu svrhu koristimo INDEX demokratije koji je formiran i validiran u prethodnom periodu. U ovom periodu smo koristili ista metodološka oruđa kao i u prethodnom periodu što nam omogućava da podatke sagledamo komparativno

i na taj način utvrdimo trendove. Konsekventno, ideja ovog projekta je da permanentnom realizacijom panel istraživanja iz godine u godinu pratimo stanje demokratije u Crnoj Gori. Istraživanje je dizajnirano na način da se mogu porediti ukupne vrijednosti INDEX-a ali poređenje je moguće i po segmentima, tačnije dimenzijama i aspektima mjerenja. Drugim riječima, ovo drugo istraživanje u nizu nam omogućava ne samo da imamo uvid u to da li je ukupno stanje demokratije napredovalo ili nazadovalo u odnosu na prethodni period, već i da poredimo u kojim oblastima društvenog i političkog djelovanja je stanje bolje a u kojima lošije. Na ovim osnovama je naravno omogućena identifikacija kritičnih tačaka i uskih grla koje imanentno postavljaju zahtjeve relevantnim institucijama, medijima, vladinim i nevladinim organizacijama i ostalim strukturama da obrate pažnju na aspekte u kojima su identifikovani problemi i da svojim djelovanjem isprave devijacije koje su uočene. Ovaj aspekt korišćenja INDEX-a je od suštinskog značaja budući da naš zadatak nije samo analitički već je i pragmatički po svojoj suštini.

Da bi ovi ciljevi upotrebe INDEX-a zaživjeli, mi smo posebno vodili računa da se svaka oblast i dimenzija u kojima postoje problemi sa stanovišta kriterijuma demokratičnosti precizno identifikuju. Pažljivom čitaocu i korisniku će bez većih problema biti moguće da se obrati onim podacima iz INDEX-a koji ne samo da identifikuju probleme već jasno ukazuju u kom smjeru treba preduzeti korake kako bi se stanje u svakom pojedinom aspektu poboljšalo. Prema tome ostaje nam da radimo na intenzivnoj komunikaciji sa svim institucijama koje u svojim poljima djelovanja mogu koristiti INDEX kao važan resurs. U ovom pogledu analitika treba da bude supstituisana konkretnim mjerama koje same institucije mogu preduzeti u skladu sa svojim ingerencijama.

Za čitav projekat INDEX demokratije posebno se zahvaljujemo National Endowment for Democracy (NED-u) sa sjedištem u Washington D.C.-u, bez čije podrške i potpore ovaj projekat ne bi bio moguć. U tom smislu dugujemo veliku zahvalnost Ivani Howard, ali i svima koji su nam pomogli da uspješno realizujemo projekat. Takođe, CEDEM kao jedna od najistaknutijih NVO u Crnoj Gori nosi veliko breme odgovornosti za jedan složen i suštinski važan posao koji je sadržan u ovom projektu. U tom smislu zahvaljujemo svima koji su pomogli da uspješno realizujemo projekat. Prije svega, zahvaljujemo našim ispitanicima, koji su strpljivo odgovarali na sva pitanja sadržana instrumentima.

Konačno, lično kao koordinator projekta moram zahvaliti svojim prijateljima i kolegama Srđanu Darmanoviću koji je kao prvi čovjek u CEDEM-u kontinuirano pratio i evaluirao rad svih nas koji smo bili uključeni i koji je svojim savjetima, stručnim kvalitetima i podrškom značajno doprinio realizaciji projekta. Lično i posebno se zahvaljujem dragom prijatelju i kolegi Veselinu Pavićeviću bez čije metodološke i logističke podrške projekat ne bi bilo moguće realizovati. Veliki doprinos realizaciji projekta dali su i naše mlade kolege u CEDEM-u Rajko Radević i Nikola Đurović, koji su ovih godinu dana bili uključeni u sve faze projekta i čija nam je pomoć bila nužna u procesu realizacije čitave ideje. Na kraju, zahvaljujem i svim pojedincima koji su nam na bilo koji način pomogli u procesu teorijske konceptualizacije i operacionalizacije samog Indeksa. Lično, duboko sam uvjeren da smo svi velikim naporom i kontinuiranim radom obavili veliki i značajan posao koji će svakako pospješiti demokratske procese u crnogorskom društvu. Ujedno, izražavam uvjerenost da nas u narednom periodu čeka jednako težak i odgovoran posao na realizaciji drugog dijela projekta, mjerenja koje ćemo izvesti na osnovu objektivnih indikatora.

Koordinator projekta

Doc. dr Miloš Bešić

KONCEPTUALNI OKVIR I METODOLOŠKA PLATFORMA¹

O demokratiji se može mnogo govoriti, od antičke do savremene političke teorije fascinantna je broj definicija demokratije. Naravno, u zavisnosti od konkretnih iskustava i kulture različitih društava, te različitih istorijskih konteksta i samo lice demokratije može biti sasvim drugačije. Nama nije cilj da se na bavimo ovim pitanjima. Naš zadatak je više metodološkog nego teorijskog karaktera. U tom smislu skloni smo da demokratiju prije razumijemo kao **proces** nego kao stanje. Drugim riječima, vjerujemo da demokratija nije društveno stanje koje se može ostvariti univerzalnim i metodički unificiranim postupkom. Prije će biti da je demokratija u jednom svom konačnom obliku nikada dostignuto stanje, odnosno društveni i politički sistem koji se nalazi u stalnom procesu. Bez obzira na različite teorijske pristupe, demokratija u osnovi počiva na ideji **jednakosti**, a gotovo da nije nužno dokazivati da je jednakost nemoguće ostvariti u svom punom obliku. Sama ideja jednakosti u savremenim pristupima se prije svega tumači kao jednakost šansi a ne kao jednakost-ishod. Međutim, praksa pokazuje da i jednakost šansi, koju nije teško postaviti u formalnom obliku, već na prvom koraku biva bitno ograničena usljed društvenih odnosa koji su prvenstveno oličeni u odnosima moći koji postoje u svakom društvu. Takođe, *isonomija* kao težnja i svijet mogućeg i *isomeria* kao potreba i težnja velikog dijela javnosti, veoma često čine da se vjera u demokratiju zamjenjuje težnjom za autoritarnošću a ovo ponajbolje možemo vidjeti na osnovu iskustva post-socijalističkih društva.

1 Ovaj segment studije namijenjen je onima koji se po prvi put susrijeću sa INDEX-om. Naime, Konceptualni okvir i metodološka platforma neophodan su ključ za razumijevanje i interpretaciju indikatora koji čine konstantu u ovom dugoročnom istraživanju.

Kada je o samom konceptualnom okviru riječ, trudili smo se da sa jedne strane on bude usklađen sa shvatanjem demokratije u njenom **suštinskom** tj. supstancijalnom smislu kao i sa idejom demokratije u **proceduralnom** smislu. Konceptualni okvir na kome je baziran Indeks je unaprijed pripremljen za proces operacionalizacije i kasnije mjerenja, a epistemološka iskustva u društvenim naukama ukazuju da se razlike u teorijskim pristupima nerijetko gube kada se dođe na teren realnih društvenih procesa i odnosa. To pokazuje i iskustvo koje smo imali prilikom formiranja indeksa, naime različiti teorijski pristupi koje smo uzimali u obzir u svom opercionalnom okruženju su pokazivali srodnost pri čemu nije bilo tako teško prevazići razlike o kojima je riječ i koje se empirijskom pogledu pokazuju kao lažne. U konkretnoj situaciji, demokratija jeste i proces i sama suština tj. jednakost koju treba ostvariti. Proces ne postoji po sebi i za sebe, već je usmjeren na suštinu, a ideja jednakosti u svakom društvu može biti ostvarena samo posredstvom određenih procedura i društvenih mehanizama. Ovo nije eklekticizam, već nužnost integrativnog pristupa koji određuje sama priroda procesa operacionalizacije i empirijskog kvantifikovanja, i uvjereni smo da smo ovu tezu nedvosmisleno dokazali u definisanju Indeksa demokratije.

Bez pretenzija da budemo kreatori novih definicija mi pod demokratijom razumijemo oblik društvene i političke organizacije društva koji obezbjeđuje jednakost svih građana, bez obzira na njihov materijalni i socijalni status, njihovo etničko porijeklo ili političko i religijsko uvjerenje, a koji se postiže posredstvom efikasnih institucija, poštovanjem demokratskih procedura, participacijom građana u političkom i ukupnom društvenom životu, te postojanjem mehanizama kontrole i smjenjivosti političke vlasti. Ovakva definicija nije niti originalna a vjerovatno ni najbolja moguća, ali je za naše, operativne svrhe sasvim dovoljna kao početna i referentna tačka.

U metodološkom smislu, ključna stvar je svakako izbor indikatora budući da su oni nosioci tj. empirijske čestice koje u svom kumulativnom obliku pružaju nužne informacije na osnovu kojih se kreira Indeks. Indikatori su pokazatelji stanja demokratije u odnosu na aspekte koji predstavljaju operacionalizaciju samog pojma demokratije u društveno-političkom prostoru. Da bi identifikovali indikatore, najprije je potrebno odrediti **područja** a zatim **dimenzije** kao generičke kategorije

koje okupljaju same indikatore. Konačno, svaku dimenziju je nužno sagledati sa stanovišta svih hipotetičkih **aspekata**.

Kada je o područjima riječ, ovde se svakako misli na društvena polja koja se mogu posmatrati pojedinačno, a koja kasnije služe kao osnov za komparaciju i za proizvodnju sumarnog Indeksa. Na osnovu analiza iskustava u mjerenju demokratije u svijetu i u okruženju kao i na osnovu velikog broja individualnih intervjuova obavljenih sa stručnim sagovornicima mi smo za mjerenje (a kasnije indeksiranje) odredili sljedeća društvena područja.

- DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA
- VLADAVINA PRAVA I ZAKONA
- EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA
- OBRAZOVANJE
- MEDIJI
- NACIONALNE I VJERSKE MANJINE
- POLOŽAJ ŽENA
- POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM

Dakle, riječ je o osam područja i izbor ovih područja nije arbitran već je utemeljen kako na suštinskim karakteristikama društva na osnovu demokratskih kriterijuma, tako i na specifičnim potrebama crnogorskog društva. Prema tome, mi ćemo u procesu mjerenja posebno posvetiti pažnju svakom od ovih područja i u krajnjem ishodu dobiti po jedinstvenoj metodološkoj proceduri mjeru demokratije za svako od njih.

Međutim, da bi se svako područje kvantifikovalo, nužno je bilo odrediti aspekte na osnovu kojih je svako od njih moguće sagledati kroz različite dimenzije. Aspekti su prema tome nužno analitičko sredstvo koje služi kao vizura za određivanje samih dimenzija iz kojih se svako pojedino područje sastoji. Aspekti koji su korišteni kao kriterijum za određivanje dimenzija su :

- JEDNAKOST I RAVNOPRAVNOST
- PARTICIPACIJA I ZAŠTITA
- TRANSPARENTNOST

- KONTROLA
- ODGOVORNOST
- REPREZENTATIVNOST
- EFIKASNOST I PROFESIONALNOST
- AUTONOMIJA

Prema tome, za svako od područja koja predstavljaju jedinice posmatranja za mjerenje demokratičnosti društva, utvrdićemo stepen u kome su u datom području obezbijeđeni **jednakost i ravnopravnost** građana, njihova **participacija i zaštita**, stepen u kome je područje **transparentno** (javno), kao i stepen u kome je obezbijeđena **kontrola** datog područja od strane građana, zatim, mjerićemo stepen **odgovornosti** u tom području, kao i stepen u kome je obezbijeđena **reprezentativnost** građana, te da li je i u kojoj mjeri dato područje **efikasno i profesionalno** u svome radu i konačno mjerićemo stepen **autonomije** za pojedina područja.

Dalje, da bi metodološki postupak mogao da bude operacionalizovan u obliku empirijskih indikatora, bilo je nužno da se svako područje zahvaljujući aspektima koje smo gore identifikovali sagleda na višedimenzionalan način. Činjenica je da dimenzije za svako od područja moraju biti različite, a ovo zbog same prirode svakog od njih. U tom smislu, konsekventno sagledavanje svakog od područja sa stanovišta opisanih aspekata, kao i unificirana metoda kvantifikacije omogućavaju da se dođe do kompatibilnih informacija koje je moguće kasnije na komplementaran način sagledati zahvaljujući empirijskim indikatorima.

Izložena procedura možda izgleda kompleksno, ali u krajnjem ishodu pokazaćemo da je ona u osnovi jednostavna, a po našem sudu i nužna kako bi se sama ideja mjerenja ostvarila na valjan i metodološki unifikovan način. Prema tome, u daljem tekstu bavićemo se svakim pojedinačnim područjem, prikazaćemo dimenzije iz kojih se sastoji, te konačno indikatore koji su konačne čestice mjerenja a koje su identifikovane zahvaljujući analitičkoj moći aspekata o kojima smo govorili.

No, prije toga još nekoliko važnih metodoloških napomena. Ideja vodilja pri kreiranju Indeksa bila je da se na dva odvojena fronta realizuje samo mjerenje stanja. Prvo, to je stanje demokratije na osnovu

subjektivne percepcije samih građana, i drugo, to je identifikacija objektivnih indikatora na osnovu istih teorijskih i opercionalnih kriterijuma. Ovom prilikom naš mandat pokriva samo jedan od ova dva dijela a to je kreiranje indeksa i mjerenje na osnovu percepcije građana. Ovakav pristup ima jednu metodološku prednost kao i jedan ključni metodološki nedostatak. Prednost je u tome što demokratija u krajnjem ishodu mora biti legitimizovana od strane samih građana, budući da su građani krajnji cilj svih demokratskih reformi. Nedostatak je svakako u tome, što u datoj političkoj konstelaciji, pri čemu prije svega mislimo na oštre političke podjele i nedostatak političkog i društvenog konsenzusa, ocjene jednog dijela javnog mnjenja umnogome potencijalno ne odgovaraju realnom stanju. Ovo zbog toga što kritički raspoložen a politički inspirisan dio javnosti nerijetko umjesto ocjenjivanja realnih postignuća tendira da na nivou percepcije uspostavi direktnu spregu između stanja demokratije i vlasti. Otud se kritika vlasti, koja je na nivou svijesti *ad hoc* uspostavljena reflektuje na svaku pojedinu ocjenu koja je data kada je stanje demokratije u pitanju. Drugo, činjenica je da između percepcije i objektivnog stanja postoje izvjesna odstupanja i pokušaćemo ovaj problem da elaboriramo u svakom pojedinom slučaju. Bilo kako bilo, mislimo da se svi moramo složiti da je mjerenje ovog tipa validno jedino u ovom trenutku. Kad ovo kažemo mislimo prije svega na stanje u samim institucijama crnogorskog društva koje zbog nedostatka sistematskog prikupljanja informacija o sebi samima nijesu u stanju da nam pruže materijal koji je moguće prevesti na jezik Indeksa. Ovaj zadatak je svakako važan i njega ćemo ostvariti u narednom periodu.

Proces indeksiranja je tekao u dvije faze. Prvo, prikupljeni su empirijski podaci posredstvom četiri istraživanja (dva područja po istraživanju) na reprezentativnim uzorcima od po 1020 ispitanika. Zahvaljujući iskustvu koje CEDEM ima u ispitivanju javnog mnjenja, nema sumnje da su uzorak i podaci koje smo dobili na terenu u skladu sa strogim empirijskim zahtjevima i standardnim greškama koje svaki uzorak posjeduje. Uzorak je multi-level i random tipa, korišten je princip stratifikacije podjele populacije na tri regiona, pri čemu smo dobili reprezentativne uzorke za sva tri regiona što omogućava dublji analitički uvid u stanje demokratije za svaki region pojedinačno. Svakako da je proporcija svakog regiona u ukupnom uzorku proporcionalna u odnosu

na distribuciju na nivou čitave populacije. Drugo, u procesu formiranja Indeksa a na osnovu pilot istraživanja, u samim instrumentima korištene su petostepene ordinalne skale likertovog tipa, a u samom indeksiranju ove skale su pretočene u sistem bodovanja od 20 do 100. Ono što je ključno jeste da je za svako pojedino istraživanje, kao i za svako pojedino područje korišten identičan metodološki postupak, čime je omogućena komparacija dobijenih podataka. Sve u svemu, kao rezultat procedura koje smo opisali dobili smo Indeks demokratije za koji detaljno prezentiramo podatke na stranicama koje slijede.

1. DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA

Politika je složena društvena pojava koja uključuje vlast kao jednu od bazičnih kategorija. Različito se shvata i tumači. Po modernom liberalnom konceptu politika je društvena aktivnost svjesnog upravljanja društvenim procesima i poslovima radi usklađivanja i prevladavanja nepomirljivosti različitih društvenih interesa i suprotnosti, sa ciljem harmoničnog razvoja i integracije društva. Dakle, politika ima upravljačko – usmjeravajuću i organizaciono - integrativnu funkciju. Sa druge strane, u demokratskim društvima vlast je u funkciji određene politike koja je rezultat društvenog konsenzusa i demokratskog usaglašavanja. Vlast, prema tome, treba da bude organizaciono – funkcionalni elemenat politike, dakle njeno izvršilačko sredstvo i fizički instrumentarij. Međutim, nije rijedak slučaj da politika i vlast postanu dezintegrativni činilac društva. Upravo zbog ovakve mogućnosti bitno je istražiti naznačeno polje i eventualnim sugestijama pospješiti demokratski crnogorskog društva kako bi se neutralisala ili makar umanjila mogućnost da se vlast otuđi od onih u čije ime i za čiji račun treba da radi.

U Crnoj Gori postoji jedna specifičnost koja je razlikuje u poređenju sa ostalim post – socijalističkim društvima. Naime, dok je u ostalim mladim post – komunističkim demokratijama u nekoliko prvih izbora (po pravilu prijevremenih) dolazilo do čestih smjena vlasti, u Crnoj

Gori jedna partija “spretno” uspijeva da zadrži vlast. Razlozi za tako nešto su brojni, a mi ćemo spomenuti samo neke za koje smatramo da su najvažniji. Jedan od osnovnih se svakako ogleda u činjenici da je sadašnja vladajuća politička klasa u kriznoj i završnoj fazi vladavine Komunističke partije unutar ove partije uspjela da neutralizuje konzervativne snage i nametne nov i u svoje vrijeme revolucionaran tempo sa pratećim modernizacijskim idejama. Pri tom, i jedna demografska varijabla je bitno odredila dalje tokove; naime, politička elita koja je preuzela kormilo Saveza komunista partije Crne Gore krajem osamdesetih je tada bila izrazito mlada, drugim riječima, ista ova elita i danas spada u red mladih političkih klasa, pogotovu ako je uporedimo sa evropskim političkim elitama. Drugo, nema sumnje da vladajuća partija u Crnoj Gori jako dobro uspijeva da se održi na vlasti podržavajući različite ideje od nacionalne, početkom 90 – tih, da bi u drugoj polovini prethodne decenije promijenila ideološku matricu postajući nosilac građanske i državotvorne opcije. Istovremeno je uključivala ostale partije različitih političkih orijentacija u samu strukturu vlasti, čime je uspijevala da održi vlastitu “svježinu”. Na kraju, pravovremena identifikacija sa idejom evropskih integracija u ideološkom smislu obezbijedila joj je dobru perspektivu.

Ovo su samo neki od razloga, svakako bi se mogao nabrojati i veliki broj drugih, među kojima su neki bili funkcionalni sa stanovišta održanja vlasti, ali negativni sa stanovišta demokratizacije i razvoja crnogorskog društva. Činjenica da je jedna partija toliko dugo na vlasti implicira niz negativnih posljedica, a jedna od izraženijih je pojava klijentizma. Povezujući se sa vlašću veliki broj pojedinaca je pod sumnjivim okolnostima u netransparentnom procesu prvobitne akumulacije kapitala, u periodu urušavanja socijalističkog društva, stekao značajno bogatstvo. Na nesreću, čini se da su te veze i danas prilično stabilne i jake. Klijentizam svakako predstavlja snažnu branu za uspješnost demokratskih reformi jer znatno utiče na socijalnu polarizaciju i političku delegitimizaciju vlasti. Dalje, problem u dugovječnosti političke elite na vlasti je i u tome što su mogućnosti kadrovske inoviranja limitirane, tako da ‘istrošeni’ i vrlo često korumpirani kadrovi pate od nedostatka ideja i inicijative. Konačno, kada je jedna vladajuća struktura toliko dugo na vlasti doveden je u pitanje i jedan od osnovnih principa demokratije, a to je smjenjivost vlasti. „ Pitanje

'ko treba vladati' pogrešno je postavljeno. Dovoljno je ako se loša vlada može opozvati. To je demokratija“ (Karl Poper).

Trenutno na političkom tržištu u Crnoj Gori imamo biračima stoji na raspolaganju nešto širi spektar partijskih ponuda nego što je to bilo u prethodnom periodu. Naime, politička scena je raznovrsnija, pojavljuju se novi “igrači” i u tom pogledu stižu se formalne pretpostavke za stvaranje nužne alternative vladajućoj stranci. Ovo je, u svakom slučaju, pozitivan trend jer je raznovrsnost izbora jednako značajna kao i mogućnost biranja.

Važno je, takođe, napomenuti da je goruće pitanje crnogorske nezavisnosti dobilo svoj epilog na Referendumu čiji su rezultati poznati, tako da je to veoma bitno pitanje stavljeno *ad acta*, ali su, na žalost, podjele po svim osnovama u crnogorskom društvu ostale. Ovu činjenicu možemo najbolje sagledati ukoliko se osvrnemo na rasprave o budućem Ustavu Crne Gore.

Kada je o političkoj strukturi društva riječ, mi smo na osnovu primjene relevantne analitičke aparature, koja se ogleda u aspektima o kojima smo govorili, identifikovali četiri ključne dimenzije koje sačinjavaju ovo područje, a to su:

- Kontrola i zakonitost vlasti
- Transparentnost (javnost) vlasti
- Odgovornost i smjenjivost vlasti
- Profesionalizam u radu organa vlasti

Svaka od navedenih dimenzija je bila predmet posebnog mjerenja posredstvom mreže indikatora. U dijelu koji slijedi daćemo prikaz svakog područja kao i indikatora koji su uzeti kao jedinica mjerenja za data područja.

1.1 Kontrola i zakonitost vlasti

Pitanje mogućnosti kontrole vlasti i njenog rada u skladu sa zakonom, svakako je od izuzetne važnosti za ukupni demokratski proces u jednom društvu. U skladu sa ovom konstatacijom željeli smo ispitati u kojoj je mjeri **građani percipiraju** crnogorsku vlast zakonitom i kontrolisanom s njihove strane. Tabela 1 omogućava uvid u indikatore koji su uključeni u mjerenje ove dimenzije.

Tabela 1 – Kontrola i zakonitost vlasti - prikaz svih indikatora²

Indikatori	N	A.S.	SD	Skewness
Efikasnost građanske kontrole državne vlasti	897	2,25	1,135	,779
Efikasnost građanske kontrole lokalne (opštinske) vlasti	895	2,23	1,135	,737
Kontrola javnosti i vlasti nad tajnim službama i službama bezbjednosti	834	2,43	1,248	,485
Zakonitost u radu organa vlasti	864	2,59	1,260	,353
Odsustvo korupcije i kriminala u državnoj vlasti	887	1,99	1,027	1,044
Odsustvo kriminala i korupcije u lokalnoj (opštinskoj vlasti)	859	2,12	1,043	,887

Najveću vrijednost primjećujemo kod indikatora koji mjeri zakonitost u radu organa vlasti, dakle 2.59, inače opseg za sve indikatore od 1.99 do 2.59. Na drugom mjestu je indikator koji se odnosi na kontrolu javnosti i vlasti nad tajnim i službama bezbjednosti (2.43), što ukazuje da ove strukture gube moć koju su imale u periodu socijalizma, ali takođe moramo imati u vidu i samu prirodu njihove djelatnosti koja se kao takva doživljava uglavnom kao netransparentna. Dalje, primjećujemo da je u odnosu na prethodno istraživanje građani percipiraju da je bolja kontrola državne vlasti od strane građana (2.25) u odnosu na mogućnost kontrole lokalnih vlasti (2.23). I na kraju, poslednji nalaz ukazuje da su korupcija i kriminal najveći problem kako na lokalnom (2.12), tako i na državnom nivou (1,99).

1.2 Transparentnost (javnost) vlasti

Javnost rada je jedan od osnovnih principa na osnovu kojeg bi trebalo da funkcioniše svaka vlast. Time se vlast otvorenošću za uvid u svoj rad stavlja u poziciju kontrolisanog od strane građana. Iako je

² Koeficijenti se kreću u rasponu od 1-5

princip javnosti deklarativno promovisan kroz normativne akte koji regulišu rad javne uprave i lokalne samouprave njegova implementacija, se od strane građana očigledno doživljava kao veliki problem.

Javnost odnosno transparentnost u radu jedan je od ključnih uslova za ostvarivanje odnosa povjerenja između građana i vlasti. **U specifičnom kulturološkom okruženju kao što je Crna Gora (naslage tradiconalnog-patrijarhalnog društva; pregusta socijalna mreža čvrsto satkana od plemensko-rođačkih, kumovsko-prijateljskih i drugih neformalnih niti, odnosno kanala moći koji se nerijetko mogu percipirati kao svojevstan nepotizam), sa populacijom od 670.000 stanovnika problem netransparentnosti je očekivan.**

Problem transparentnosti se u percepciji građana naročito očituje u sferi ekonomije, što je razumljivo, po sebi, jer se u posmatranom periodu odvija proces ubrzane svojinske transformacije.

Kada govorimo o transparentnosti vlasti, bez obzira što nije bila predmet mjerenja, treba istaći ulogu nevladinog sektora u ovom domenu. Naime, ovaj sektor igra veoma značajnu ulogu u procesima demokratizacije crnogorskog društva, zahvaljujući energiji i volji građana koji rade u njemu, i činjenici da kroz veze sa sličnim organizacijama u Evropi i svijetu uspijevaju da obezbijede neophodnu logistiku i ekspertsku pomoć.

Kada govorimo o rezultatima mjerenja za ovu dimenziju možemo primijetiti da građani percipiraju najveći pomak na polju objektivnosti medija u praćenju rada Vlade i Parlamenta (2,85 - pri opsegu za sve indikatore od 1.99 do 2.59). Odmah zatim slijedi javnost u radu lokalne vlasti (2,59), pa dostupnost informacija nadležnih organa i službi novinarima (2,58). Nakon ova tri indikatora koja su najbolje ocijenjena slijede javnost u radu državne vlasti (2,53), pa onda mogućnost uvida građana u proces i donošenje važnih političkih odluka (2,46). I na kraju, najlošije od strane građana je ocijenjena dostupnost informacija nadležnih organa i službi građanima (2,32). (opseg (range) indikatora koji se odnosi na ovu dimenziju je od 2,32 do 2,85).

Tabela 2 – Transparentnost (javnost) vlasti - prikaz svih indikatora

Indikatori	N	A.S.	SD	Skew-ness
Javnost u radu državne vlasti	887	2,53	1,118	,412
Javnost u radu lokalne vlasti	882	2,59	1,100	,364
Objektivnost medija u praćenju rada Vlade i Parlamenta	902	2,85	1,163	-,021
Mogućnost uvida građana u proces i donošenje važnih političkih odluka	876	2,46	1,130	,432
Dostupnost informacija nadležnih organa i službi novinarima	781	2,58	1,102	,311
Dostupnost informacija nadležnih organa i službi građanima	860	2,32	1,065	,565

1.3 Odgovornost i smjenjivost vlasti

Smjenjivost političkih elita, osigurana na legalan i legitiman način putem demokratskih izbora, a koja podrazumijeva političku odgovornost stranke i pojedinaca na vlasti kao i postojanje više političkih opcija, jedan je od osnovnih pretpostavki uređenja društva na demokratskim principima. Naravno, moramo imati u vidu da smjenjivost vlasti jeste demokratski princip, ali kao takav ne znači da vlast mora biti i *de facto* smijenjena na nekim izborima već da demokratski mehanizmi moraju obezbijediti smjenjivost vlasti. Dakle, treba praviti razliku između mogućnosti (smjenjivosti) i činjeničnog stanja (smjena vlasti) dakle posljedice koja sama po sebi nije nužna.

Odgovornost vlasti je, sa druge strane, svakako veoma važna jer demokratsko društvo mora obezbijediti mehanizme koji će garantovati da će se vlast ponašati odgovorno u odnosu na građane, budući da su oni sami izvor njenog legitimiteta. Proces demokratizacije društva ne podrazumijeva jednostavno uspostavljanje demokratskih mehanizama, već nužno, i to slučaj Crne Gore ubjedljivo pokazuje, zahtijeva svojevrsnu građansku emancipaciju i promjenu u socijalno – psihološkom tkivu društva.

Rezultati mjerenja koje smo dobili po ovoj dimenziji (tabela 3)

pokazuju da su dobijene vrijednosti u opsegu od 3,12 do 2,32. Najveću vrijednost bilježimo kada je u pitanju percepcija legitimnosti vlasti u pitanju (3,12). Slijedi smjenjivost lokalne vlasti na izborima u skladu sa demokratskim procedurama (2,88). A onda, što je veoma interesantno u svijetlu činjenice da u Crnoj Gori još uvijek nije došlo do smjene vladajuće garniture, slijedi smjenivost državne vlasti na izborima i u skladu sa demokratskim procedurama (2,77). Dalje slijedi odgovornost i savjesnost lokalne samouprave u pružanju usluga građanima (2,54), a još niže konstatacija da lokalna vlast radi u službi građana (2,48). Zatim slijedi indikator koji se odnosi na odgovornost i savjesnost državne uprave u pružanju usluga građanima (2,47), pa odgovornost i savjesnost ministarstava i ministara (2,44). Nakon toga, pri samom dnu tabele, nalazi se konstatacija da je državna vlast u službi građana (2,39). I na samom kraju, najlošije ocijenjeni indikatori su oni koji ukazuju na odgovornost i savjesnost poslanika u Skupštini, a identično je ocijenjena i odgovornost vlasti za zaštitu interesa građana (2,32).

Tabela 3 – Odgovornost i smjenjivost vlasti - prikaz svih indikatora

Indikatori	N	A.S.	SD	Skewness
Državna vlast u službi građana	899	2,39	1,095	,506
Lokalna vlast u službi građana	895	2,48	1,095	,399
Odgovornost i savjesnost državne uprave u pružanju usluga građanima	869	2,47	1,094	,301
Odgovornost i savjesnost lokalne samouprave u pružanju usluga građanima	865	2,54	1,103	,270
Odgovornost i savjesnost poslanika u Skupštini	890	2,32	1,119	,534
Odgovornost i savjesnost ministarstava i ministara	864	2,44	1,121	,383
Smjenjivost državne vlasti na izborima i u skladu sa demokratskim procedurama	870	2,77	1,337	,077
Smjenjivost lokalne vlasti na izborima i u skladu sa demokratskim procedurama	870	2,88	1,304	-,057
Legitimnost vlasti	897	3,12	1,408	-,236
Odgovornost vlasti i zaštita interesa građana	893	2,32	1,213	,572

1.4 Profesionalizam u radu organa vlasti

Savremeno društvo predstavlja jednu vrstu organizovane tehno-kratije. Stručnost, profesionalnost i kompetentnost su sastavni dio efikasne demokratske vladavine. U skladu sa tim uključili smo ovu dimenziju u naše mjerenje. Pri tome treba reći da je sastavni dio ove dimenzije i odnos većine prema manjini, bilo da je riječ o relacijama - većina - manjina - u političkom, demografskom, nacionalnom i dr. smislu.

Dakle, demokratsko društvo pretpostavlja određene kriterijume u pogledu uključivanja stručnosti i kompetencija u ukupan politički život društva, bez obzira na ideološke i političke razlike između političkih partija i ostalih aktera.

Tabela 4 - Profesionalizam u radu organa vlasti- prikaz svih indikatora

Indikatori	N	A.S.	SD	Skew-ness
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u vladinim službama i ministarstvima	885	2,88	1,135	,031
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u lokalnoj vlasti	880	2,73	1,145	,187
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u Skupštini i njenim tijelima	862	2,80	1,127	,106
Uvažavanje manjine od strane većine na svim nivoima vlasti	873	2,53	1,212	,404

Kao što se vidi, rezultati mjerenja ove dimenzije ukazuju da se opseg (range) kraće u rasponu od 2,53 do 2,88. Najbolje je ocijenjena profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u vladinim službama i ministarstvima (2,88), što je znatno bolje od ocjene koju su dobili činovnici u lokalnoj vlasti (2,73), dok se između ova dva indikatora nalazi profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u Skupštini i njenim tijelima (2,80). I na kraju, najnižu ocjenu u percepciji ispitanika bilježimo kod indikatora koji govori o uvažavanju manjine

od strane većine na svim nivoima vlasti (2,53). Treba reći da je ovaj rezultat malo poboljšan u odnosu na prethodno mjerenje, ali sama činjenica da je pri dnu naše ljestvice ukazuje da na ovom planu nije dovoljno urađeno, iako je potreba za kvalitetnijom komunikacijom većine i manjine u Crnoj Gori veoma izražena.

1.5 Sumarni pokazatelji područja demokratičnosti političkih procesa (trend)

Na kraju smo izvršili sumarizaciju i komparaciju dobijenih rezultata u ovom segmentu. Takođe smo (kako bismo uočili eventualne promjene) uporedili rezultate dobijene ovom prilikom sa onim iz prethodnog Indeksa (2005 – 2006). Tabela 5 i grafikon 1 pružaju nam uvid u podatke koje smo dobili za sva četiri područja koja su bila predmetom mjerenja.³ Treba reći i to da podatak po svakoj dimenziji predstavlja sumarizaciju indikatora koji su uzeti kao predmet mjerenja za datu dimenziju.

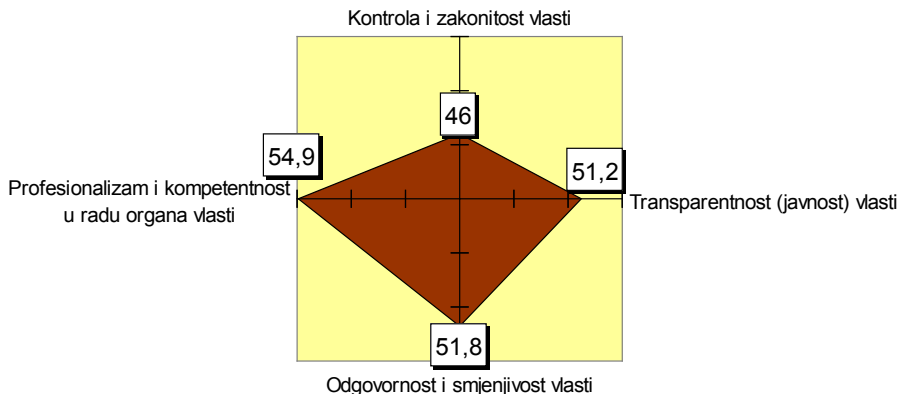
Sumarni pokazatelji područja demokratičnosti političkih procesa

Tabela 5 - Politika i vlast - sumarno po dimenzijama

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Kontrola i zakonitost vlasti	968	45,9225	18,59244	,586
Transparentnost (javnost) vlasti	969	51,1934	18,41105	,239
Odgovornost i smjenjivost vlasti	965	51,7969	18,99458	,176
Profesionalizam i kompetentnost u radu organa vlasti	944	54,8996	20,49428	,179

3 Koeficijent je optimizovan i kreće se u dijapazonu od 20 do 100

Demokratičnost političkih procesa

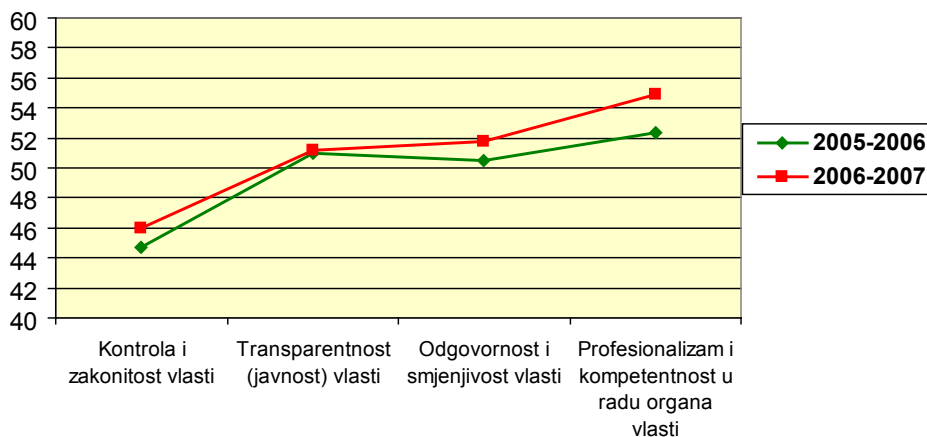


Rezultati ukazuju da je u percepciji građana najviše postignuto na polju profesionalizma i kompetentnosti u radu organa vlasti (54,9), a zatim slijedi odgovornost i smjenjivost vlasti (51,8) pa transparentnost (javnost) vlasti (51,2) pri čemu je razlika između ove dvije dimenzije veoma mala. Na kraju, kao najveći problem u Crnoj Gori sa stanovišta demokratičnosti političkih procesa građani identifikuju dimenziju koja ukazuje na kontrolu i zakonitost vlasti (46), pri čemu ocjena za ovu dimenziju značajno zaostaje u odnosu na ostale.

TREND

Dimenzije	2005-2006	2006-2007
Kontrola i zakonitost vlasti	44,7	46,0
Transparentnost (javnost) vlasti	51,0	51,2
Odgovornost i smjenjivost vlasti	50,5	51,8
Profesionalizam i kompetentnost u radu organa vlasti	52,4	54,9

Demokracičnost političkih procesa - TREND



Ukoliko uporedimo rezultate koje smo dobili u ovom mjeranju sa onima iz prethodnog istraživanja primjetićemo da je poredak koji se tiče ocjene dimenzija isti, te da blagi rast po svim indikatorima postoji, pri čemu je opseg (range) koeficijenta po dimenzijama od 46 do 54,9 što je nešto više u odnosu na prethodno mjerjenje ali svakako još nezadovoljavajuće obzirom da je maksimalna vrijednost koeficijenta 100.

Prema tome, na samom kraju možemo zaključiti da **prvi korak koji treba preduzeti kako bi se poboljšala demokracičnost političkih procesa u Crnoj Gori jeste obezbjeđivanje većeg stepena kontrole i zakonitosti vlasti**. Treba istaći da je u okviru ove dimenzije kao najveći problem ocijenjeno **prisustvo kriminala i korupcije u samoj vlasti i to na nivou države**.

2. VLADAVINA PRAVA I ZAKONA

Demokratske reforme širom istočne i jugoistočne Evrope posljednjih godina podrazumijevale su ustavno proklamovanje načela vladavine prava. Iskustvo ipak pokazuje da to nije dovoljno i da je moguće da se iza korektnih ustavnih tekstova kriju nedemokratski režimi. U svijetlu ovih činjenica, razlozi zbog kojih smo vladavinu prava i zakona uključili u naše istraživanje su sasvim jasni i očigledni. Nema modernog društva i slobodnog pojedinca bez pozitivnog prava i na njemu baziranih zakona. Razaranje legaliteta je najtraumatičnije iskustvo kroz koje jedna politička zajednica može da prođe. Kada je legalitet političkog tijela razoren, članovi jedne političke zajednice nalaze se u stanju koje karakteriše ne samo opšta nesigurnost već i odsustvo jasnih orjentira koji nam omogućavaju da prema njima rutiniziramo svoja individualna i kolektivna iskustva (Veber). Ova sentenca najbolje odslikava značaj koji vladavina prava i zakona ima za jedno društvo, pa prema tome ni crnogorsko društvo ne predstavlja izuzetak u tom pogledu. Crna Gora je na utemeljenju ovog bazičnog demokratskog principa učinila puno ukoliko uporedimo sadašnji period sa real – socijalističkim, gdje je princip jednakosti pred zakonom i vladavine prava često bio nipodaštavan. Međutim, ovo je jedno od polja na kojima Crna Gora mora uložiti još mnogo napora kako bi dostigla određene standarde i svoje zakonodavstvo uskladila sa evropskim, što je i jedan od glavnih uslova za priključenje EU.

Praksa u Crnoj Gori je pokazala da je donošenje zakona možda i lakši dio posla, a da je neprimjenjivanje istih mnogo veći problem, što predstavlja veliku prepreku u razvoju društva i njegovoj sveukupnoj demokratizaciji.

Takođe, ne manji problem u današnjoj Crnoj Gori predstavlja (ne)poštovanje autonomije sudstva, budući da je naslijeđenu sponu iz realsocijalizma, između struktura na vlasti i sudija teško raskinuti. Takođe, jedan od bitnih problema predstavlja limitiranost u pogledu profesionalnosti službenika svih nivoa koji rade u pravosuđu.

Kao i u prethodnom slučaju i ovo područje smo podijelili na nekoliko dimenzija i u okviru svake od njih definisali niz indikatora koji

su predstavljali finalne čestice mjerenja. Dimenzije u ovom području su:

- Jednakost pred zakonom
- Dostupnost pravne zaštite
- Autonomija sudstva
- Efikasnost i profesionalnost sudstva
- Kontrola i transparentnost rada pravosuđa

2.1 Jednakost pred zakonom

Možemo reći da je, u neku ruku, jednakost ljudi pred zakonom sinonim za vladavinu prava, dakle jednaka obavezanost svih zakonom i apsolutno isključenje mogućnosti da neko može odnosno treba da bude iznad zakona. To znači da samo pravo zaista vlada i da se njegovo dosljedno poštovanje od svakog očekuje. Jedino situacija u kojoj su ispunjeni uslovi za jednakost svih pred zakonom može obezbijediti red i stabilnost u društvu. Implementacija ovog bazičnog demokrat-skog principa naročito je značajna za društva poput crnogorskog koja prelaze iz stanja pretpolitičkog i tradicionalno-patrijarhanog u stanje političkog i građanskog u čijem je temelju civilno društvo.

Znatan broj građana smatra da se princip jednakosti pred zakonom u Crnoj Gori ne poštuje. Argumenti, bez sumnje, postoje.

Takođe, obzirom na višenacionalnu prirodu crnogorskog društva, postavili smo i pitanje jednakosti građana pred zakonom, bez obzira na njihovu nacionalnu, odnosno etničku pripadnost. U ovom segmentu Index-a, u metodološkom smislu ovaj indikator predstavlja, zapravo, jednu od kontrolnih varijabli obzirom da je status nacionalnih manjina bio poseban predmet našeg mjerenja.

Tabela 6 - Jednakost pred zakonom – prikaz svih indikatora

Indikatori	N	A.S.	SD	Skew-ness
Zakornost procesa donošenja zakona u interesu svih građana, bez obzira na razlike u pogledu njihovog materijalnog i socijalnog statusa te bez obzira na njihovo nacionalno, etničko, vjersko i političko opredjeljenje	889	2,85	1,214	,032
Jednakost u procesu sprovođenja zakona za sve građane bez obzira na njihovo etničko, nacionalno ili vjersko porijeklo	892	2,74	1,231	,113
Jednakost u procesu sprovođenja zakona bez obzira na materijalni status pojedinaca	903	2,43	1,123	,449
Jednakost sprovođenja zakona bez obzira na političku, ideološku ili partijsku pripadnost građana	899	2,42	1,167	,431
Jednakost pred zakonom pojedinaca u vlasti	889	2,23	1,139	,686

Rezultati koje smo dobili pokazuju da je zakonitost procesa donošenja zakona u interesu svih građana, bez obzira na razlike u pogledu njihovog materijalnog i socijalnog statusa te bez obzira na njihovo nacionalno, etničko, vjersko i političko opredjeljenje, najbolje rangirana (2,85). Nakon ovog indikatora slijedi onaj koji ukazuje na jednakost u procesu sprovođenja zakona za sve građane bez obzira na njihovo etničko, nacionalno ili vjersko porijeklo (2,74). Možemo primijetiti da su prva dva indikatora znatno bolje ocijenjena u odnosu na ostala tri što sve govori da je u ovom pogledu u procesu demokratizacije crnogorskog društva građani registruju najveći pomak. U sredini tabele nalazi se indikator koji govori o jednakosti u procesu sprovođenja zakona bez obzira na materijalni status pojedinca (2,43). I na samom kraju, građani su najlošije ocijenili jednakost sprovođenja zakona bez obzira na političku, ideološku ili partijsku pripadnost građana (2,42) i jednakost pred zakonom pojedinaca u vlasti (2,23). Niske vrijednosti koje bilježimo kod ova dva indikatora govore u prilog prethodno izrečenoj tvrdnji o postojanju moćnih pojedinaca koji ostvaruju uticaj na

strukture u vlasti, a preko njih i na samo sudstvo, što sve dovodi pod sumnju postojanje samog principa jednakosti pred zakonom.

2.2 Dostupnost pravne zaštite

Vladavina zakona i mogućnost pravne zaštite za svakoga i pod jednakim uslovima pruža građanima neophodan osjećaj predvidivosti i izvjesnosti. Ovo je, dakle, jedno od izuzetno važnih pitanja sa stanovišta mjerenja područja o kojem je riječ. U vezi sa tim, ovom prilikom mjerili smo percepciju dostupnosti pravne zaštite s obzirom na razlike u pogledu materijalnog statusa, nacionalne i vjerske pripadnosti te razlika sa stanovišta političke i partijske pripadnosti, što su sve nužni kriterijumi s obzirom na specifičnost procesa tranzicije u Crnoj Gori. Rezultati pokazuju da je opseg (range) indikatora u rasponu od 2,45 do 2,77. Najveći stepen zaštite prema dobijenim rezultatima postignut je na polju zaštite prava nacionalnih i vjerskih manjina (2,77). Drugu najveću vrijednost smo zabilježili kod indikatora koji govori o dostupnosti pravne zaštite građanima bez obzira na njihovu političku ili partijsku pripadnost (2,65). I na kraju vidimo da je dostupnost pravne zaštite obzirom na materijalni status građana, najproblematičnija dimenzija (2,45).

Tabela 7 - Dostupnost pravne zaštite – prikaz svih indikatora

Indikatori	N	A.S.	SD	Skewness
Pravna zaštita je obezbijeđena jednako svim građanima bez obzira na njihov materijalni status	897	2,45	1,166	,413
Pravna zaštita je obezbijeđena jednako svim građanima bez obzira na njihovu nacionalnu ili vjersku pripadnost	873	2,77	1,237	,060
Pravna zaštita je obezbijeđena jednako svim građanima bez obzira na njihovu političku ili partijsku pripadnost	917	2,65	1,187	,236

Ovaj nalaz je indikativan i još jednom govori o polarizaciji crnogorskog društva po osnovu materijalnog statusa i partijske pripadnosti. Naime, u njihovoj percepciji pojedine kategorije građana imaju lakši pristup te znatno brže i efikasnije ostvaruju svoja prava pred crnogorskim sudovima u odnosu na ostale.

2.3 Autonomija sudstva

Ovo je jedna od tema koje su u Crnoj Gori konstantno aktuelne. Činjenica je da je autonomija sudstva u značajnoj mjeri ugrožena, kako od struktura na vlasti tako i od pojedinaca koji raspolažu značajnim kapitalom. Treba reći da su principi za obezbjeđenje autonomije sudstva formalo postavljeni, međutim, ono što se u Crnoj Gori po mnogim osnovama javlja kao problem je dosljedna implementacija određenih pravila u praksi. Takođe, kao uzroke za takvo stanje možemo identifikovati i inerciju i nedostatak kapaciteta kako bi puna implementacija principa autonomije sudstva u Crnoj Gori bila i ostvarena.

Tabela 8 Autonomija sudstva – prikaz svih indikatora

Indikatori	N	A.S.	SD	Skewness
Nezavisnost sudstva od uticaja političkih partija	878	2,33	1,106	,593
Nezavisnost sudstva od uticaja Vlade i državnih službi	858	2,29	1,087	,573
Nezavisnost sudstva od uticaja Parlamenta	821	2,54	1,090	,279
Nezavisnost sudstva od uticaja moćnih i bogatih pojedinaca i grupacija	869	2,21	1,052	,669
Nezavisnost sudstva od uticaja nevladinih organizacija	773	3,11	1,152	-,337
Nezavisnost sudstva od uticaja religijskih organizacija i crkvi	801	3,34	1,181	-,590
Nezavisnost sudstva od uticaja organizacija EU	777	2,90	1,151	-,120

Opseg (range) kod ovog indikatora se kreće od 2,21 do 3,34. Ovako veliki opseg ukazuje da razlike između samih indikatora koje se tiču sudstva postoje i da su značajne. Najveću autonomiju sudstvo ima u odnosu na uticaj religijskih organizacija i crkvi (3,34). Na drugom mjestu je nezavisnost od uticaja nevladinog sektora (3,11), koji je u Crnoj Gori snažan i prisutan u svim sferama društva. Dalje, obzirom na vrijednost koju bilježimo ne možemo reći da je sudstvo u potpunosti nezavisno u odnosu na uticaj organizacija EU (2,90). U sredini tabele je vrijednost koja mjeri stepen autonomije sudstva u odnosu na Parlament (2,54); ovaj rezultat je svakako očekivan obzirom na činjenicu da izbor sudija svoj konačan epilog dobija glasanjem u parlamentu. U svjetlu ove činjenice biće veoma interesantno vidjeti kakvo će rješenje po pitanju izbora sudija predvidjeti novi Ustav Crne Gore. I na kraju mjerenja po ovoj dimenziji dobijamo potvrdu prethodno izrečenih tvrdnji da je uticaj koji političke partije ostvaruju na sudstvo značajan (2,33), kao i uticaj koji sudstvo trpi od strane Vlade i državnih službi (2,29). Dok na samom kraju najmanju vrijednost notiramo kod indikatora koji mjeri uticaj na sudstvo moćnih i bogatih pojedinaca i grupacija (2,21), možemo zaključiti da je autonomija sudstva u najvećoj mjeri degradirana i ugrožena od navedenih kategorija.

2.4 Efikasnost i profesionalnost sudstva

Na osnovu dobijenih rezultata mjerenja građani, s pravom, sudstvo u Crnoj Gori doživljavaju kao izuzetno neefikasno i sporo u svom radu. Ovo je činjenica koja se veoma često potencira, a u čiju vjerodostojnost se nije teško uvjeriti. Dovoljno je izvršiti uvid u to koliko je vremena u prosjeku neophodno za rješavanje najjednostavnijeg spora. Konačno, sa tim u vezi je i nedostatak profesionalizma sudskog kadra koji samo dijelom proističe iz objektivnih limita i stručnih kapaciteta službenika u pravosuđu.

Vrijednosti koje smo dobili vrlo su interesantne i kreću se u opsegu (range) od 2,18 do 2,83. Kao najmanji problem po ovom pitanju građani ističu profesionalnost i stručnu osposobljenost sudija za efikasniju primjenu zakona (2,83), dok se kao veći problem vidi efikasnost i profesionalnost sudstva za uspješnu zaštitu prava gra-

đana (2,51). Pri samom dnu tabele i najlošije ocijene bilježimo kod efikasnosti sudstva u procesu rješavanja sporova (2,28); i na samom kraju, najlošiju ocjenu ukupno notiramo kod indikatora koji govori o odsustvu korupcije i djelovanja u interesu uticajnih pojedinaca i grupa (2,18), što se u potpunosti poklapa sa mjerenjem po prethodnim dimenzijama. Drugim riječima korupcija i pojedine uticajne grupe i pojedinci predstavljaju najveću prepreku na putu brzine rješavanja sporova i mogućnosti da sudije obavljaju profesionalno svoj posao. Dakle ovo je oblast koja najviše ograničava efikasnost sudstva te joj treba posvetiti najveću pažnju.

Tabela 9- Efikasnost i profesionalnost sudstva – prikaz svih indikatora

Indikatori	N	A.S.	SD	Skewness
Efikasnost sudstva u procesu rješavanja sporova	898	2,28	1,086	,540
Profesionalnost i stručna osposobljenost sudija za efikasnu primjenu zakona	844	2,83	1,170	-,075
Efikasnost i profesionalnost sudstva za uspješnu zaštitu prava građana	873	2,51	1,079	,293
Odsustvo korupcije i djelovanja u interesu uticajnih pojedinaca i grupa	878	2,18	1,076	,708

2.5 Kontrola i transparentnost rada pravosuđa

Građani žele sudove koji su pravedni i poštteni, dovoljno jaki da sprovedu svoje odluke, brzi i finansijski prihvatljivi. Kako bi se to postiglo neophodno je da u svakom demokratskom društvu postoji određena kontrola nad radom sudskih organa. Dakle, autonomija sudstva ni u kom slučaju ne znači odsustvo svake kontrole i transparentnosti rada pravosuđa. Naprotiv, namjera nam je bila da ovom prilikom posredstvom većeg broja indikatora izmjerimo stepen i prisustvo mehanizama kontrole rada sudova, odnosno utvrdimo stepen u kome je rad sudskih organa transparentan.

Tabela 10 - Kontrola i transparentnost rada pravosuđa – prikaz svih indikatora

Indikatori	N	A.S.	SD	Skewness
Efikasnost državne kontrole rada pravosuđa u službi zaštite zakona i zakonitosti	832	2,67	1,158	,229
Transparentnost rada sudova i mogućnost monitoringa od strane medija	830	2,66	1,123	,216
Dostupnost informacija koje su relevantne za zaštitu prava građana od strane javnosti	819	2,53	1,085	,269
Dostupnost kontrole i uticaja građana na sudstvo posredstvom organizacija i institucija u skladu sa zakonom	833	2,35	1,060	,492
Postojanje mehanizama parlamentarne kontrole rada sudskih organa	784	2,75	1,141	,034
Monitoring sudskih organa od strane NVO sektora	782	2,91	1,168	-,087

Mjerenje daje potvrdu tvrdnji da je NVO sektor izuzetno važan za proces sveukupne demokratizacije crnogorskog društva, a to potkrepljujemo činjenicom da najveću vrijednost zapažamo kod indikatora koj govori o monitoringu rada sudova od strane nevladinih organizacija (2,91). Parlament, takođe na osnovu dobijenih podataka, raspolaže efikasnim mehanizmima kontrole rada pravosuđa (2,75); ovaj podatak svakako ne predstavlja iznenađenje obzirom da se sudije biraju u Parlamentu. Dalje, država prilično efikasno kontroliše rad pravosuđa kako bi obezbijedila zaštitu zakonitosti (2,67). Polovičan uspjeh primjećujemo kada je u pitanju mogućnost kontrole sudstva od strane medija (2,66), ali je ovo u svakom slučaju pozitivan rezultat. Na samom kraju se nalazi dostupnost informacija koje su relevantne za zaštitu prava građana od strane javnosti (2,53) i na samom kraju se nalazi indikator dostupnosti kontrole i uticaja samih građana na sudstvo (2,32). U svijetlu ove činjenice naznačeni indikator možemo identifikovati kao prioritet u smislu budućih aktivnosti koje se odnose na povećanje mogućnosti kontrole i transparentnosti rada pravosuđa. Još treba reći i to da je opseg (range) po ovoj dimenziji od 2,35 do 2,91.

2.6 Sumarni pokazatelji područja vladavine prava i zakona (trend)

U tabeli 11 i grafikonu koji slijedi dajemo sumarni pokazatelj za područje vladavine prava i zakona, nakon čega ćemo se osvrnuti i na rezultate prethodnog mjerenja kako bi ispratili trend po dimenzijama u odnosu na mjerenje iz 2005 – 2006.

Tabela 11 - Vladavina prava i zakona sumarno po dimenzijama

Dimezije	N	K	SD	Skewness
Jednakost pred zakonom	960	50,8	20,52421	,302
Dostupnost pravnoj zaštiti	966	52,7	21,68941	,232
Autonomija sudstva	949	53,0	18,17105	,163
Efikasnost i profesionalnost sudstva	963	49,3	19,58690	,373
Kontrola i transparentnost rada pravosuđa	941	53,2	18,95696	,110



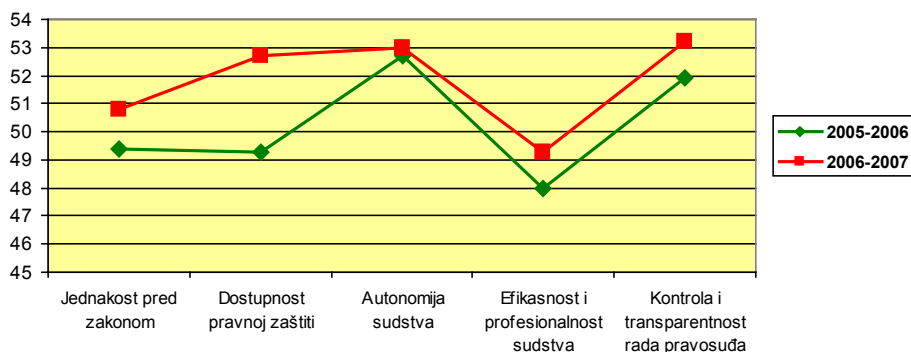
Ako sumiramo dobijene rezultate vidimo da je opseg između dimenzija koje su bile predmet našeg mjerenja od 49.3 do 53.2, što je veoma nisko s obzirom da je maksimalna vrijednost koju možemo

dobiti 100. Prema mišljenju građana, najbolji rezultat na polju demokratizacije, vladavine prava i zakona postignut je kod mogućnosti kontrole i transparentnosti rada pravosuđa (53,2), ali svakako treba pomenuti negativnu činjenicu da je dostupnost kontrole i uvid u rad pravosuđa najteže dostupna za samog građanina. Sljedeću ocjenu po vrijednosti, a ujedno i zadovoljavajuću prema kriterijuma mjerenja, bilježimo kod autonomije sudstva (53,0) pri čemu je između ove dvije dimenzije razlika neznatna. Dakle, možemo reći da su to dva polja na kojima je postignuto najviše. Nešto slabije je ocijenjena dostupnost pravne zaštite (52,7) kao i jednakost pred zakonom (50,8). Međutim, demokratičnost na ovom polju je najviše ugrožena iz razloga neefikasnosti i neprofesionalnosti sudstva (49,3).

TREND

Dimezije	2005-2006	2006-2007
Jednakost pred zakonom	49,4	50,8
Dostupnost pravnoj zaštiti	49,3	52,7
Autonomija sudstva	52,7	53,0
Efikasnost i profesionalnost sudstva	48,0	49,3
Kontrola i transparentnost rada pravosuđa	51,9	53,2

Vladavina prava i zakona - TREND



Kada pogledamo trend kretanja vrijednosti po ovoj dimenziji u odnosu na prethodno istraživanje, primjećujemo određene promjene. Dakle ovog puta umjesto autonomije sudstva najbolje ocijenjena di-

menzija je ona koja govori o mogućnosti kontrole i transparentnosti rada pravosuđa. Zatim nešto bolje ocijenjena, u odnosu na prethodno istraživanje, je i dostupnost pravne zaštite u odnosu na jednakost pred zakonom. I na kraju, čvrsto prikovana za dno kao i u prethodnom istraživanju, je dimenzija koja se odnosi na efikasnost i profesionalnost sudstva; doduše moramo notirati da postoji blagi porast vrijednosti, što je svakako pozitivan trend.

Konačno možemo zaključiti da **ukoliko se želi povećati demokracija u ovom prostoru moraju se preduzeti neophodni koraci kako bi se povećala efikasnost i profesionalnost sudskog kadra i kroz to naravno uticati da autonomija sudske grane vlasti bude u potpunosti zaštićena od struktura koje ostvaruju uticaj na sudove i sudije putem veza u vlasti i kapitala kojim raspolažu, što bi sve ukupno predstavljalo prepreku korupciji i postojanju nedodirljivih.** Ovaj zadatak nije ni malo lak i jednostavan, ali se svakako mora realizovati ukoliko postoji želja za cjelokupnom demokratizacijom crnogorskog društva.

3. EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA

Ekonomaska tranzicija, bez sumnje, predstavlja najzahtjevniji dio preobražaja postkomunističkih u demokratska društva. U ekonomskom aspektu socijalističko društvo se ponašalo protekcionistički prema svim društvenim grupama, proklamujući društvenu svojinu kao zajedničko dobro. Na taj način značajno su neutralisane socijalne razlike. Takođe, ekonomski položaj stanovnika nekadašnje SFRJ je bio znatno povoljniji jer je na djelu bio poseban oblik socijalizma nazvan samoupravnim koji je više naginjao zapadnom sistemu tržišne ekonomije nego li socijalističkom. Takođe treba napomenuti i da je bivša SFRJ tržišno bila orjentisana prema zapadnim zemljama. Sve je ovo uslovljavalo da životni standard stanovništva u SFRJ bude na znatno većem stupnju u odnosu na životni standard stanovništva iz ostatka istočnog bloka.

Prvi korak u procesu transformacije ekonomskog sistema neka-
dašnjih real-socijalističkih država predstavlja promjena u svojinskoj
strukturi sistema. Privatizacija društvene svojine kao centralni proces
tranzicije socijalističke u kapitalističku privredu počela je krajem
osamdesetih godina. Praksa je pokazala da je pomenuti proces, bez
obzira u kom vidu se sprovodio, neminovno dovodio (u manoj ili većoj
mjeri) do društvene stratifikacije i pojave pojedinaca koje možemo
identifikovati „pobjednicima“ i na drugoj strani „gubitnika“ procesa
privatizacije. Ujedno, to vodi kriminalizaciji društva, dodatnim po-
djelama i tenzijama koje ruše pravni sistem.

Dodatni problem u ovom smislu u Crnoj Gori jeste tradicionalno
kolektivistički tip društva u kojem je potreba za solidarnošću od izni-
mne važnosti. Dakle, možemo ustvrditi da problemi dijelom proističu
iz specifične prirode crnogorskog društva koje se bazira na malim
naseljima, gdje su familija, veze i prijateljstva među populacijom od
670.000 hiljada ljudi kroz istoriju a i danas upravljali odnosima među
ljudima. Zato je politika vrlo često imala i ima snažnu ulogu u procesima
privatizacije, i nerijetko je rađanje nove ekonomske elite u direktnoj
sprezi sa strukturama moći u političkim krugovima.

-Sve u svemu ovaj problem postaje znatno naglašeniji u društvima
koja se transformišu iz real socijalizma u društva tržišne ekonomije
kakvo je i crnogorsko društvo, u kome dominira neoliberalni koncept
vođenja nacionalne ekonomije.

Sa stanovišta Indeksa indentifikovali smo tri dimenzije i realizovali
mjerjenje po jedinstvenom postupku kao što je to učinjeno i u pret-
hodnim područjima. Dimenzije u okviru ovog područja su:

- Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu
- Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća
- Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca

3.1 Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu

Ekonomska jednakost na tržištu predstavlja jedan od bazičnih
principa tržišne ekonomije, kojoj, u deklarativno-političkom smislu,
teži i crnogorsko društvo. Naravno, jednakost pojedinaca ne treba
shvatiti u krajnjem smislu već u pogledu jednakosti šansi koje akteri

ekonomske utakmice imaju na raspolaganju; to je ujedno i najvažniji preduslov za pun razvoj individualnih dostignuća. Međutim, tržište to ne garantuje samo po sebi te ovaj zadatak treba da riješi država tako što će stvoriti okvirne uslove za jednakost šansi. S obzirom na probleme koji su imanentni prirodi crnogorskog društva, gdje se nerijetko dešava da pojedinac bude isključen iz konkurencije zbog koncentracije vlasti ili nekorektne prakse, ovo pitanje dobija na važnosti.

Željeli smo da ispitamo da li i koje to razlike utiču na bolji odnosno lošiji položaj koji pojedinci imaju na tržištu, a kao kriterijum uzeli smo socijalno porijeklo, nacionalnost i vjeroispovijest, materijalni status, političko opredjeljenje i partijsku pripadnost te mogućnost participacije svih građana u ekonomskom životu društva. Osnovna ideja je svakako da (ne)postignuta jednakost u ovim aspektima predstavlja sumarni indikator demokratičnosti društva u ovoj dimenziji.

Tabela 12 - Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skew-ness
Jednak tretman na tržištu bez obzira na socijalno porijeklo građana	884	2,68	1,210	,204
Jednak tretman na tržištu bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost	884	2,86	1,209	,006
Jednak tretman na tržištu bez obzira na materijalni status pojedinaca	903	2,37	1,115	,577
Jednak tretman na tržištu bez obzira na političko opredjeljenje i partijsku pripadnost građana	907	2,32	1,166	,567
Jednakost pojedinaca u pogledu učešća u ekonomskom životu društva pod jednakim uslovima	885	2,58	1,171	,280

Prema percepciji naših ispitanika, najmanju prepreku u dobijanju jednakih šansi na tržištu građani imaju u smislu njihove nacionalne i vjerske pripadnosti (vrijednost iznosi 2,86; inače opseg (range) u kom se kreće ovaj indikator je od 2,32 do 2,86); takođe izuzetno pozitivan rezultat bilježimo kada je u pitanju socijalno porijeklo građana (2,68).

Takođe solidnu ocjenu notiramo kod indikatora koji govori o jednakosti pojedinaca u pogledu učešća u ekonomskom životu društva pod jednakim uslovima (2,58), dok nam ocjene posljednja dva indikatora govore da razlike u jednakosti uslova u tržišnoj utakmici postoje kada je u pitanju materijalni status pojedinca (2,37), a pogotovu obzirom na političko opredjeljenje i partijsku pripadnost građana (2,32). Dakle, to je sličan rezultat koji je dobijen i po drugim dimenzijama, gdje zapažamo da socio – ekonomske razlike te pretjeran uticaj politike, koji su rezultat tranzicionih procesa, uveliko ograničavaju proces demokratizacije sa stanovišta ove a i prethodnih dimenzija.

3.2 Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća

Ovom prilikom smo željeli utvrditi u kojoj mjeri su u Crnoj Gori preduzeća nezavisna u odnosu na državni uticaj. Ovu dimenziju smo uključili u Index prevashodno što su u socijalističkom društvenom uređenju preduzeća u potpunosti bila pod kontrolom države. S obzirom na proces privatizacije koji je gotovo okončan u cjelosti u Crnoj Gori bilo je važno pratiti percepciju stanja tog procesa od strane građana.

Tabela 13- Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Ravnopravnost preduzeća na tržištu bez obzira na oblik svojine	838	2,64	1,177	,187
Odsustvo diskriminacije i favorizacije pojedinih preduzeća od strane države	829	2,29	1,084	,558
Odsustvo uticaja pojedinačnih i partijskih interesa na preduzeća	873	2,27	1,114	,716
Jednakost u primjeni zakona za sva preduzeća	876	2,30	1,102	,547
Autonomija preduzeća u procesu donošenja odluka	828	2,44	1,112	,342
Odsustvo ideologije i pritisaka države u javnim preduzećima	832	2,32	1,105	,559

Odsustvo ekonomskih monopola koji uživaju zaštitu države i privilegovanih grupa	833	2,20	1,094	,722
Autonomnost inspekcijskih službi i njihova neselektivnost u sprovođenju zakona i propisa	846	2,41	1,139	,490
Transparentnost rada Vlade u pogledu djelovanja na ekonomski život društva	848	2,60	1,127	,228

Prema percepciji građana, najbolji rezultat je postignut u pogledu izjednačavanja svih oblika svojine (2,64). Na drugom mjestu je transparentnost rada Vlade u pogledu djelovanja na ekonomski život društva (2,60). Ovo su dvije najveće vrijednosti, a sve ostale su značajno niže. Indikator koji govori o autonomiji preduzeća u procesu donošenja odluka (2,44) je na trećem mjestu, zatim slijede autonomnost inspekcijskih službi i njihova neselektivnost u sprovođenju zakona i propisa (2,41), pa odsustvo ideologije i pritiska države u javnim preduzećima (2,32). Izuzetno loš rezultat primjećujemo kada je jednakost u primjeni zakona za sva preduzeća u pitanju (2,30), kao i kada govorimo o odsustvu diskriminacije i favorizacije pojedinih preduzeća od strane države (2,29). I pri samom dnu, kao najveći problem sa stanovišta ekonomske jednakosti i autonomije preduzeća, građani identifikuju postojanje uticaja pojedinačnih i partijskih interesa na preduzeća (2,27) kao i postojanje ekonomskih monopola koji uživaju zaštitu države i privilegovanih grupa (2,20).

3.3 Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca

Implementacija ovog principa nameće se kao *sine qua non* uspješne tranzicije odnosno preobražaja iz autokratskog u demokratsko društvo. Pri tom se mora imati u vidu da u ovoj dimenziji postoje dva ključna aspekta. Prvo, to je izgradnja efikasne institucionalne infrastrukture i drugo, uspostavljanje prakse efikasne zaštite mehanizama koji obezbjeđuju slobodnu tržišnu utakmicu. Koliko je Crna Gora postigla na ovom planu, u očima njenih građana, identifikovali kroz mjerenje velikog broja indikatora, čak jedanaest.

Rezultati ukazuju na veoma heterogenu dimenziju jer se vrijedno-

sti po indikatorima kreću u širokom opsegu od 2,19 do 2,84. Najvišu vrijednost smo zabilježili kod indikatora koji govori o zaštiti prava vlasništva od strane države i njenih organa (2,84); dalje izuzetno zadovoljavajući rezultat mjerimo kod zaštite od svih oblika pritisaka koju učesnicima u ekonomskom životu pružaju NVO (2,81), što još jednom govori o važnosti „trećeg sektora“ za sveukupnu demokraciju. Nakon toga takođe pozitivne rezultate bilježi efikasnost države u pogledu zaštite prava vlasništva (2,80) kao i postojanje institucija koje obezbjeđuju slobodu tržišta (2,74). Kao zadovoljavajući rezultat možemo kvalifikovati i kod aktivnosti medija u ostvarenju principa jednakosti i zaštite ekonomskih prava i sloboda pojedinaca, preduzeća i organizacija (2,69). Nešto lošiji ali opet zadovoljavajući rezultat ima indikator koji se tiče postojanja organizacija posredstvom kojih preduzeća i pojedinci mogu uticati na ukupnu ekonomsku politiku države (2,56). Znatno niže vrijednosti mjerimo kod sljedećih indikatora i to u ovom redoslijedu: efikasnost sudstva u rješavanju ugovornih sporova (2,54), zatim kod pitanja da li su prava potrošača zaštićena zakonom (2,52), pa kod indikatora koji se odnosi na efikasnost pravosuđa u zaštiti pojedinaca i preduzeća od svih oblika nasilja i nepoštovanja njihovih ekonomskih prava i sloboda (2,40). I na samom kraju su dva polja kojima treba posvetiti najviše pažnje u okviru ove oblasti a to su borba protiv sive ekonomije (2,21), i indikator koji je izuzetno nisko ocijenjen pa samim tim i prioritet svih prioriteta, a koji se odnosi na efikasnost državnih službi u borbi protiv korupcije (2,19).

Tabela 14 - Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Postojanje institucija koje obezbjeđuju slobodu tržišta	764	2,74	1,121	,092
Postojanje NVO-a koje štite učesnike u ekonomskom životu od svih oblika pritisaka države, partija, moćnih pojedinaca i grupa	752	2,81	1,105	-,023
Efikasnost borbe protiv sive ekonomije	882	2,21	1,039	,698
Prava potrošača su zaštićena zakonom	869	2,52	1,166	,255

Postojanje organizacija posredstvom kojih preduzeća i pojedinci mogu uticati na ukupnu ekonomsku politiku države	741	2,56	1,147	,189
Aktivna uloga medija u ostvarenju principa jednakosti i zaštite ekonomskih prava i sloboda pojedinaca, preduzeća i organizacija	830	2,69	1,146	,061
Efikasnost pravosuđa u zaštiti pojedinaca i preduzeća od svih oblika nasilja i nepoštovanja njihovih ekonomskih prava i sloboda	831	2,40	1,098	,459
Efikasnost sudstva u rješavanju ugovornih sporova	828	2,54	1,102	,346
Zaštita prava vlasništva od strane države i njenih organa	860	2,84	1,160	-,057
Efikasnost države u pogledu zaštite prava vlasništva	876	2,80	1,137	,036
Efikasnost državnih službi u borbi protiv korupcije	905	2,19	1,095	,724

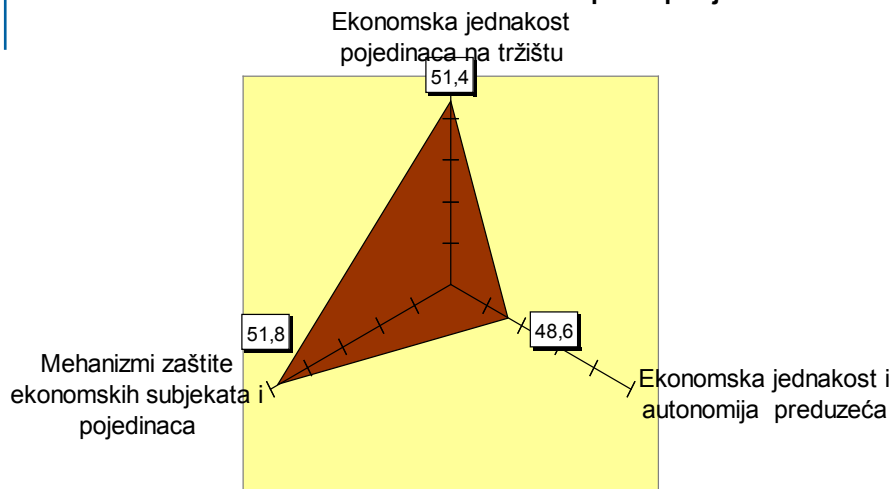
3.4 Sumarni pokazatelj područja ekonomskih sloboda i ekonomske participacije (trend)

U tabeli 15 i grafikonu koji slijedi dati su sumarni pokazatelji za područje ekonomskih sloboda i ekonomske participacije, a na kraju smo izvršili poređenje rezultata dobijenih ovom prilikom sa onima iz prethodnog istraživanja.

Tabela 15 Ekonomske slobode i ekonomska participacija - sumarno po dimenzijama

Dimenzije	N	K	SD	Skewness
Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu	961	51,4	20,15709	,273
Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća	959	48,6	18,76805	,451
Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca	975	51,8	17,35394	,135

Ekonomске slobode i ekonomska participacija

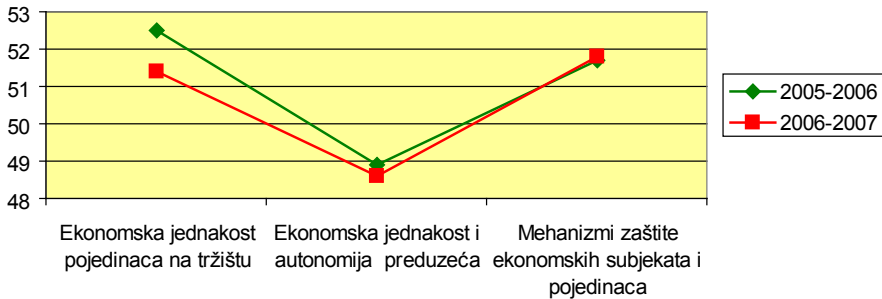


Kada izvršimo sumarizaciju podataka po svim dimenzijama za polje ekonomskih sloboda i ekonomske participacije, primjećujemo da najveću vrijednost bilježi područje koje se odnosi na mehanizme zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca (51,8). Takođe respektabilnu vrijednost notiramo i kod dimenzije koja mjeri ekonomsku jednakost pojedinaca na tržištu (51,4). Možemo reći da su po ovim dimenzijama rezultati prihvatljivi, što se ne može reći i za treće područje koje je bilo predmet našeg mjerenja a to je ekonomska jednakost i autonomija preduzeća (48,6), što ujedno identifikujemo i kao najveći problem u Crnoj Gori sa stanovišta ove dimenzije.

TREND

Dimenzije	2005-2006	2006-2007
Ekonomska jednakost pojedinaca na tržištu	52,5	51,4
Ekonomska jednakost i autonomija preduzeća	48,9	48,6
Mehanizmi zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca	51,7	51,8

Ekonomске slobode i ekonomska participacija - TREND



Ukoliko uporedimo vrijednosti koje smo dobili po ovoj dimenziji u prethodnom istraživanju sa najnovijim vidjećemo da je raspon (range) u kom se kreću nešto veći, ali neznatno. Takođe možemo primijetiti da ovom prilikom najbolje rezultate zapažamo kod indikatora koji govori o postojanju mehanizama zaštite ekonomskih subjekata i pojedinaca u odnosu na ekonomsku jednakost, koja je u prošlom mjerenju bila u prvom planu. I na kraju se javlja indikator ekonomske jednakosti i autonomije preduzeća kao najlošije ocijenjen, sa čak nešto nižom vrijednošću koju je imao u prethodnom mjerenju.

Napokon, na osnovu rezultata našeg mjerenja možemo ustvrditi da ukoliko Crna Gora želi da se svrsta u red demokratskih društava sa ekonomskim područjem koje raspolaže demokratskim mehanizmima i funkcioniše na principima tržišne ekonomije razvijenih zapadnih demokratija, rješavanje ovog problema moraće se postaviti kao prioritet. **Dakle, afirmisati principe i izgraditi mehanizme koji će pospješiti ekonomsku jednakost i autonomiju preduzeća.** Naravno ne treba shvatiti da je problem jednostavan i lako rješiv i da je moguće pronaći soluciju preko noći, naprotiv, zahtijeva sistemski pristup, veoma duboku i temeljnu analizu, kao i angažovanje svih struktura crnogorskog društva, da bi na kraju ti napori rezultirali poboljšanjem stanja u navedenom sektoru. Naravno i sama preduzeća trebaju se uključiti u ovaj proces kako bi traganje za mehanizmima, koji bi im obezbijedili veću autonomiju, bilo brže i efikasnije.

4. OBRAZOVANJE

Nema nikakve sumnje da je u periodu koji je prethodio procesu tranzicije došlo do značajnog napretka u domenu obrazovanja. Osnovno obrazovanje u ovom periodu uvedeno je kao obaveza za sve, bez obzira na ekonomske, socijalne ili bilo koje druge karakteristike. Takođe, čitavo društvo je djelovalo podsticajno na poboljšavanje procesa obrazovanja i u vrijednosnom i u funkcionalnom smislu. Obrazovanje na svim nivoima je u socijalizmu bilo besplatno i na taj način je predstavljalo jednu od najsnažnijih poluga koja je uticala na redukovanje socijalnih razlika. Danas, pak, glavni problem je upravo recidiv tog perioda koji se ogleda kroz neadekvatnu funkcionalnost obrazovnog sistema u smislu potreba savremenog tehnološki razvijenog društva.

U savremenom demokratskom društvu obrazovanje takođe ima veoma važno mjesto. Prije svega, kao tehnološki razvijeno društvo, moderna demokratija ne može funkcionalno da se zamisli bez razvijenog sistema obrazovanja. Zatim ideja demokratije u svojoj obrazovnoj transkripciji se može svesti na ideju meritokratije, ili drugim riječima ako je obrazovanje jedan od ključnih mehanizama postizanja socijalnog statusa, onda jednakost šansi u procesu obrazovanja proizvodi i društvenu jednakost. Praksa je, međutim, pokazala da ovo nije nimalo lako ostvariti, jer se davanjem jednakih šansi svim pojedincima u procesu obrazovanja još uvijek ne mogu neutralisati bazične razlike koje postoje na socijalnoj i stratifikacijskoj ravni.

Demokratsko društvo ima više razloga da se interesuje za plansko i sistematsko obrazovanje i vaspitanje od ostalih zajednica, jer složićemo se da ljudi žive u zajednici na temelju onoga što im je zajedničko a danas pojam demokratije prevazilazi određenje **oblika vladavine** i znači prije svega stanje duha i način života.

Značaj obrazovanja za demokratsku praksu možemo sagledati i u svijetlu mišljenja Evropskog suda za ljudska prava iz 1976. godine "Obrazovanje je suština očuvanja demokratskog društva". Sa velikom sigurnošću danas možemo reći da svi putevi vode u pravcu demokratije, ali da uspjeh na tom putu možemo očekivati samo ukoliko se obrazovanju i napredovanju u edukaciji svakog pojedinca i društva u

cjelini posveti odgovarajuća pažnja i stvore odgovarajući okviri.

Ukoliko se obrazovni sistem ne postavi i funkcionise na principima otvorenosti, autonomnosti, efikasnosti, transparentnosti, neće biti moguće da odigra važnu ulogu za cjelokupno društvo. Stoga je veoma važno sagledati rezultate do kog stepena je došao proces reforme obrazovanja u Crnoj Gori, odnosno sagledati taj segment kroz komparaciju s istraživanjem prethodnog Indeksa demokratije u vezi sa ovom oblašću.

U svakom slučaju, područje obrazovanja je bilo nužno za analizu društva sa stanovišta demokratičnosti. Za ovo područje definisali smo i mjerili sljedeće dimenzije:

- Otvorenost i participacija u obrazovanju
- Autonomija i efikasnost obrazovanja
- Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja
- Pluralizam u obrazovanju
- Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje
- Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju

Svaka od dimenzija mjerena je po identičnoj i već opisanoj metodološkoj proceduri a trudili smo se da sve značajnije dimenzije budu uzete u razmatranje. Rezultati mjerenja po dimenzijama i sumarni podaci slijede u daljem tekstu.

4.1 Otvorenost i participacija u obrazovanju

Posredstvom ove dimenzije imali smo za cilj da ispitamo stepen u kome je obrazovanje otvoreno za sve društvene grupe. Budući da je socijalni status u velikoj mjeri funkcija obrazovnog procesa, sa stanovišta demokratičnosti društva ovo je veoma važna dimenzija.

Tabela 16 - Otvorenost i participacija u obrazovanju – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Dostupnost obrazovanja svim građanima bez obzira na prebivalište / mjesto stalnog stanovanja	943	3,79	1,200	-,819
Otvorenost obrazovanja za djecu koja imaju nepovoljan socijalni status tj. koja potiču iz siromašnih porodica	939	3,33	1,282	-,344
Jednaki uslovi školovanja za cjelokupnu učeničku populaciju bez obzira na njihovu nacionalnu ili vjersku pripadnost	941	3,57	1,256	-,584
Otvorenost obrazovanja za sugestije i mišljenja građana	871	2,96	1,193	,096

Što se samih nalaza tiče možemo reći da su dobijene vrijednosti za sve indikatore relativno visoke (opseg se kreće od 2.96 do 3.79). Već na prvi pogled možemo reći da su rezultati na području obrazovanja mnogo bolji nego u do sada analiziranim područjima. Komparativno najveću vrijednost bilježimo kada je riječ o percepciji građana dostupnosti obrazovanja svima, bez obzira na prebivalište-mjesto stalnog stanovanja (3.79). Zaključujemo, dakle, da u građani ne doživljavaju kao problem postojanje diskriminacije uzrokovane prebivalištem učenika. Takođe, građani visoko ocjenjuju jednakost uslova školovanja za cjelokupnu učeničku populaciju bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost (3.57). Kada je u pitanju otvorenost obrazovanja za djecu koja imaju nepovoljan socijalni status tj. koja potiču iz siromašnih porodica, ista se kotira sasvim dobro (3.33). Najnižu vrijednost mjerimo u oblasti otvorenosti obrazovanja za sugestije i mišljenja građana (2.96) što ukazuje da je potrebno u cilju poboljšanja demokratičnosti uspostaviti intenzivniju komunikaciju između obrazovnih institucija i građana, tj. potrebno je ustanoviti mehanizme posredstvom kojih bi građani svojim sugestijama i mišljenjima mogli uticati na obrazovni proces u većoj mjeri nego što je bio slučaj do sada.

4.2 Autonomija i efikasnost obrazovanja

Autonomija obrazovnog sistema je jedan od važnih elemenata sa stanovišta demokratičnosti u procesu obrazovanja. Sigurno je da obrazovni sistem ne može funkcionisati na pravi način ukoliko nema neophodnu dozu autonomije. Obrazovanje u real socijalizmu nije bilo autonomno, ili preciznije, ono je bilo direktno u funkciji ideološke reprodukcije društva i ovo je bio jedan od ključnih nedostataka sistema obrazovanja u tom periodu.

Tabela 17 - Autonomija i efikasnost obrazovanja – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Postojanje autonomije Univerziteta	740	3,18	1,206	-,161
Razvoj autonomije ličnosti, slobode i kreativnosti đaka u sistemu obrazovanja	912	3,87	1,092	-,959
Odsustvo pritiska političkih struktura i drugih centara moći na sistem obrazovanja	906	2,91	1,339	,080
Odsustvo ideoloških sadržaja u nastavnim programima	462	3,09	1,204	-,185
Efikasnost obrazovnog sistema u pogledu realizacije ključnih obrazovnih ciljeva	859	3,33	1,115	-,364

Najviša vrijednost u ovoj oblasti vezana je za indikator razvoja autonomije ličnosti, slobode i kreativnosti đaka u obrazovnom procesu (3.87). Dalje, u crnogorskom društvu obrazovni sistem se smatra funkcionalnim sa stanovišta realizacije ključnih obrazovnih ciljeva (3.33), a primjetno je da ispitanici ukazuju na to da je i u pogledu autonomije Univerziteta ostvaren određeni napredak (3.18). S druge strane, nižu vrijednost bilježimo kada je riječ o odsustvu ideoloških sadržaja u obrazovnim programima (3.09), a još nižu u odnosu na uticaj političkih struktura i drugih centara moći (2.91). Dakle, i u ovoj dimenziji kao i u velikom broju prethodnih slučajeva građani najviše problema vide u uticaju politike i posebnih centara moći. Prema tome

neutralisanje djelovanja politike na autonomiju Univerziteta i na autonomiju ostalih područja društvenog života, te isključivanje djelovanja uticajnih pojedinaca i centara moći, ostaje prioritetan zadatak u daljem procesu demokratizacije društva.

4.3 Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja

Sistem savremenog obrazovanja je svakako podvrgnut velikom broju mehanizama kontrole. Takođe, obrazovni sistem je uređen određenom zakonskom regulativom od čije primjene zavisi i njegova efikasnost. Za mjerenje ove dimenzije izabrali smo pet indikatora, opseg se kreće od 2.75 do 3.12, što znači niže od prethodna dva.

Tabela 18 - Zakonitost i kontrola sistema obrazovanja – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Efikasnost zakona u suzbijanju korupcije u sistemu obrazovanja	852	2,75	1,185	,292
Efikasnost zakona u promjeni loših i nekvalitetnih propisa	811	3,09	1,152	-,069
Postojanje razvijenih kriterijuma na nacionalnom nivou za ocjenu kvaliteta obrazovanja	781	3,12	1,148	-,127
Poštovanje propisa od strane državnih službi u procjeni kvaliteta obrazovnih institucija	823	3,05	1,201	-,100
Mogućnost ocjenjivanja rada profesora i institucije od strane studenata	783	2,85	1,250	,209

Najbolju ocjenu građana bilježimo kada se radi o postojanju razvijenih kriterijuma na nacionalnom nivou za ocjenu kvaliteta obrazovanja (3.12), zatim slijedi ocjena efikasnosti zakona u promijeni loših i nekvalitetnih propisa (3.09). Potom pitanje poštovanja propisa od strane državnih službi u procesu procjene kvaliteta obrazovnih institucija (3.05), pa mogućnost ocjenjivanja rada profesora i institucija od strane studenata (2.85). Najnižu ocjenu smo dobili mjerenjem efikasnosti zakona u

suzbijanju korupcije u sistemu obrazovanja (2.75), čime opet korupcija kao i u ostalim područjima predstavlja najveći problem sa stanovišta jačanja i demokratizacije sveukupnih društvenih procesa. Dakle, kada je o korupciji riječ možemo reći da je ovo socijalno-patološka pojava koja ima karakter univerzalije i prožima čitav društveni život, što znači da se bez efikasne borbe protiv korupcije na svim nivoima ne može očekivati značajniji napredak u sveukupnim društvenim reformama.

4.4 Pluralizam u obrazovanju

Demokratsko obrazovanje po definiciji ima zadatak da uvaži razlike koje postoje u kulturi jednoga društva. Takođe, princip pluralizma u obrazovanju podrazumijeva i postojanje izbora samih objekata obrazovnog procesa, kako bi relacija edukator-edukant bila dvosmjerna. Sve su ovo važni elementi koji u krajnjoj liniji treba da razviju tolerantnu ličnost spremnu da odgovori na različite izazove koji se pred njom nađu.

Tabela 19 - Pluralizam u obrazovanju – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Razvoj tolerancije kod đaka u odnosu na sve oblike različitosti u sistemu obrazovanja	893	3,52	1,128	-,554
Uvažavanje polnih, fizičkih, kulturnih, etničkih i vjerskih različitosti društva u nastavnim planovima i programima	894	3,51	1,094	-,599
Postojanje i primjena velikog broja metoda nastave u obrazovnom procesu	889	3,31	1,162	-,293
Mogućnost učeničko - studentskog izbora obrazovnih sadržaja	905	3,43	1,144	-,407

Razvoj tolerancije kod đaka u odnosu na sve oblike različitosti u sistemu obrazovanja je ocijenjen prosječnom ocjenom 3.52, dok je ocjena za uvažavanje polnih, fizičkih, kulturnih, etničkih i vjerskih različitosti u nastavnim planovima i programima 3.51. Nižu ocjenu (3.43) dobili smo kada je u pitanju mogućnost učeničko-studentskog izbora obrazovnih sadržaja. Najnižu ocjenu (3.31), ali nikako nisku,

bilježimo po pitanju postojanja i primjene velikog broja metoda nastave u obrazovnom procesu. Ocjene koje smo dobili mjerenjem ove dimenzije se kreću u opsegu 3.31 do 3.52.

4.5 Uticaj i djelotvornost rasprave o obrazovanju

Pokazalo se da institucionalni mehanizam javne rasprave koji je u pravnom sistemu Crne Gore promovisan u proteklom periodu imao veliku vrijednost za proces sveukupnih društvenih reformi i da se posredstvom javne rasprave dobija čitav niz važnih informacija koje su više nego korisne za uspješnu transformaciju pojedinih društvenih oblasti. U datoj konstelaciji definisali smo mrežu indikatora koji imaju za cilj da izmjere kako uticaj tako i djelotvornost javne rasprave na sistem obrazovanja.

Tabela 20 - Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Mogućnost iniciranja konkretnih promjena u sistemu obrazovanja od strane nastavnika/profesora	825	3,14	1,119	-,157
Uvažavanje mišljenja stručnjaka NVO-a, uglednih pojedinaca i ostalih zainteresovanih u procesu donošenja propisa i zakona o obrazovanju	755	3,25	1,156	-,306
Postojanje dijaloga između nadležnih državnih institucija i društvenih organizacija koje se bave problemom obrazovanja	732	3,32	1,048	-,502
Učešće organizacija nacionalnih manjina u koncipiranju obrazovnih programa koji su namijenjeni nacionalnim manjinama	751	3,48	1,074	-,584
Mogućnost iniciranja konkretnih promjena u visokom školstvu od strane studenata a koje su usmjerene na poboljšanje kvaliteta visokog školstva	788	3,16	1,120	-,113

Komparativno, najbolji rezultat bilježimo kada je riječ o učešću

organizacija nacionalnih manjina u koncipiranju obrazovnih programa koji su im namijenjeni (iznosi 3.48, pri čemu se opseg ocjena po ovim indikatorima kreće od 3.14 do 3.48). Dalje, visoko je ocijenjeno postojanje dijaloga između nadležnih državnih institucija i društvenih organizacija koje se bave problemom obrazovanja (3.32). Uticaj koji ostvaruje NVO sektor je značajan (3.25), niže je ocijenjena mogućnost iniciranja konkretnih promjena u visokom školstvu od strane studenata koje su usmjerene na poboljšanje kvaliteta visokog školstva (3.16); i na kraju mogućnost iniciranja konkretnih promjena u sistemu obrazovanja od strane nastavnika/profesora (3.14). Dakle, u pogledu javne rasprave i uticaja koji ona ima na sistem obrazovanja, građani uočavaju pozitivan napredak.

4.6 Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju

Pitanje javnosti i dostupnosti informacija u sistemu obrazovanja jeste veoma važno jer se na ovaj način između javnosti i sistema obrazovanja uspostavlja dvosmjerna komunikacija koja je svakako važna za dalje procese demokratizacije obrazovnog sistema. Prilikom mjerenja ove dimenzije definisali smo čitav niz indikatora koji se strukturalno prožimaju.

Tabela 21 - Transparentnost i dostupnost informacija u obrazovanju – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Postojanje javne i transparentne kontrole rada obrazovnih institucija	780	3,05	1,137	-,058
Sertifikacija i provjera udžbenika	762	3,20	1,168	-,335
Dostupnost relevantnih informacija o obrazovnim programima javnosti (građanima i medijima)	851	3,16	1,117	-,243
Dostupnost relevantnih informacija o rezultatima rada učeničke populacije javnosti (građanima i medijima)	843	3,08	1,137	-,176
Sistematsko informisanje javnosti o svim pitanjima vezanim za probleme obrazovanja od strane države i njenih organa (ministarstava)	873	2,95	1,168	,074

Rezultati pokazuju da je opseg ocjena u ovoj oblasti relativno mali i iznosi između 2.95 i 3.20. Takođe, evidentno je da ne postoje značajnije razlike među indikatorima. Najveća ocjena je dobijena po pitanju sertifikacije i provjere udžbenika (3.20), slijede ocjena o dostupnosti relevantnih informacija o obrazovnim programima javnosti (3.16), takođe jako dobra, kao i zadovoljavajuća ocjena o dostupnosti relevantnih informacija o rezultatima rada učeničke populacije javnosti (3.08). S druge strane, nešto niže je ocijenjeno postojanje javne i transparentne kontrole(3.05), kao i sistematsko informisanje javnosti o pitanjima vezanim za probleme obrazovanja od strane države i njenih organa (2.95). Prema tome, u ove dvije oblasti treba tražiti prostor za djelovanje kako bi se poboljšali rezultati na planu reforme sistema obrazovanja.

4.7 Sumarni pokazatelji za područje obrazovanja

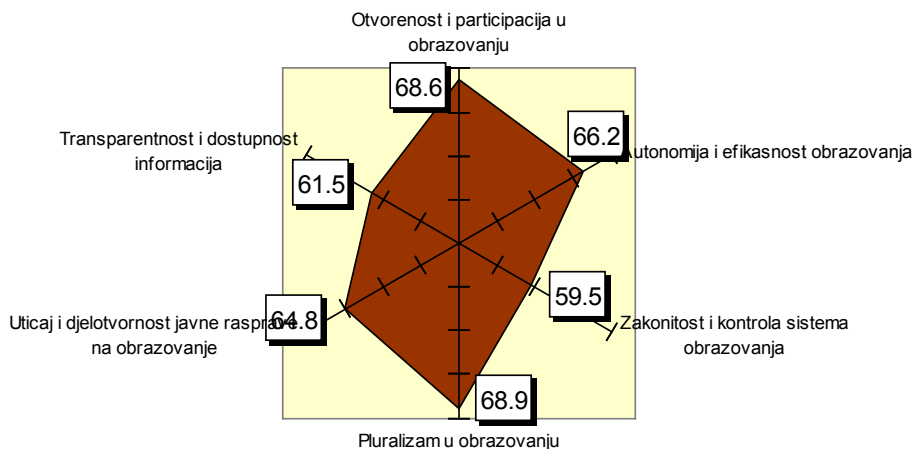
S ciljem davanja cjelovite ocjene stanja u sferi obrazovanja, kada je stepen demokratičnosti u pitanju, u tabeli 22 i grafikonu data je sumarizacija rezultata ostvarenih pojedinačno u svakoj od dimenzija kao i komparacija sa rezultatima predhodnog istraživanja.

Tabela 22 - Demokratičnost u procesu obrazovanja - sumarno po dimenzijama

Dimenzije	N	K	SD	Skewness
Otvorenost i participacija u obrazovanju	983	68,6	19,40215	-,356
Autonomija i efikasnost obrazovanja	974	66,2	18,72386	-,212
Zakovitost i kontrola sistema obrazovanja	970	59,5	19,41905	,156
Pluralizam u obrazovanju	978	68,9	17,89934	-,376
Uticaj i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje	945	64,8	17,88930	-,259
Transparentnost i dostupnost informacija	952	61,5	19,53937	-,089

Analizirajući područje obrazovanja posredstvom ocjena koje smo definisali za svaku od dimenzija, generalno možemo biti zadovoljni rezultatima. Međutim, indikativno je da se opseg kreće u relativno velikom rasponu od 59.5 do 68.9. Reforma obrazovanja u Crnoj Gori prema mišljenju ispitanika najviše doprinijela poboljšanju stanja u oblasti pluralizma u obrazovanju (68,9) i otvorenosti i participaciji u obrazovanju (68,6). Dalje možemo biti zadovoljni i rezultatima autonomije i efikasnosti obrazovanja (66,2) te uticaja i djelotvornosti javne rasprave na proces obrazovanja (64,8). Rezultati su polovični kada je u pitanju transparentnost i dostupnost informacija (61,5) kao i po pitanju zakonitosti i kontrole sistema obrazovanja (59,5).

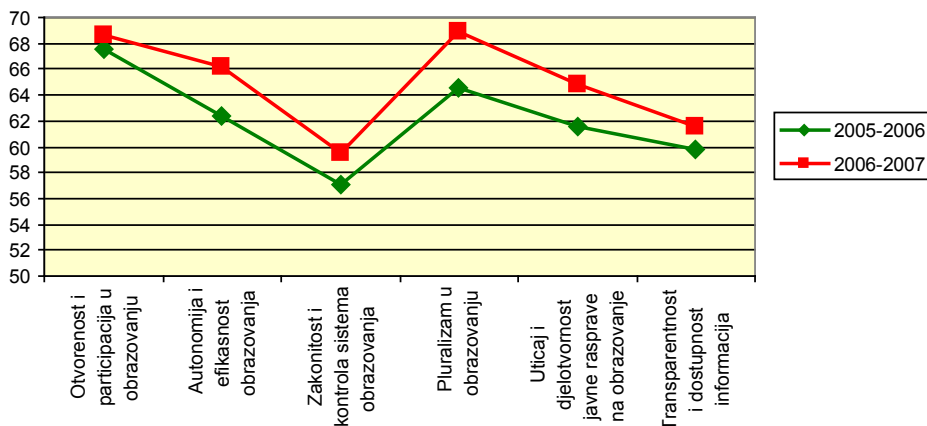
Demokratskičnost u području obrazovanja



Kada je u pitanju trend nesumljivo je da je pozitivan, s obzirom na to da je zabilježen rast vrijednosti po svim indikatorima. Najviši trend rasta je zabilježen kada su u pitanju pluralizam u obrazovanju, autonomija i efikasnost obrazovanja. Nešto manje, ali ipak poboljšanje važi i za otvorenost i participaciju u obrazovanju, uticaju i djelotvornosti javne rasprave na obrazovanje, transparentnosti i dostupnosti informacija u obrazovanju. Najmanju vrijednost bilježimo kod zakonitosti i kontroli sistema obrazovanja ali svakako ohrabruje podatak o rastu, kada je ovaj indikator u pitanju, jer pokazuje da određenih rezultata ima i da se ide u dobrom smjeru.

TREND

Dimenzije	2005-2006	2006-2007
Otvorenost i participacija u obrazovanju	67,6	68,6
Autonomija i efikasnost obrazovanja	62,4	66,2
Zakovitost i kontrola sistema obrazovanja	57,1	59,5
Pluralizam u obrazovanju	64,6	68,9
Uticao i djelotvornost javne rasprave na obrazovanje	61,6	64,8
Transparentnost i dostupnost informacija	59,8	61,5



Generalno govoreći u crnogorskom društvu građani ne percipiraju da postoje ozbiljni problemi sa stanovišta demokratizacije obrazovnog procesa, a eventualne intervencije treba dominantno usmjeriti na poboljšanje zakonitosti i kontrole kao i na podizanju nivoa transparentnosti i dostupnosti informacija.

Ipak treba imati u vidu, i pored dobrih rezultata ostvarenih u ovoj oblasti, da je u društvu koje nastoji sebe prikazati kao demokratsko neophodno naći mjesto i ulogu obrazovnom sistemu koje će imati za posljedicu njegovo adekvatno funkcionisanje. Jer bez adekvatnog funkcionisanja obrazovnog sistema biće izuzetno teško uhvatiti se u koštac sa brojnim izazovima sa kojima se crnogorsko društvo suočava ili će se suočiti, posebno imajući u vidu da procesi suštinskog prilagođavanja EU standardima tek predstoje.

5. MEDIJI

Teško je, gotovo nemoguće, zamisliti sferu političkog u modernim državama i u masovnim društvima bez medijske komponente. Značaj medija u modernim društvima možda najbolje oslikavaju stavovi gdje se ističe da mediji predstavljaju četvrtu “silu” u državi. U svakom slučaju može se istaći da se danas politika usvaja i prosljeđuje putem medija a samim tim značaj medija po demokratiju uopšte je više nego značajan. Svojevrsnu sintetizaciju relacije mediji-demokratija možemo vidjeti kroz stav da mediji mogu postojati bez demokratije, ali demokratija danas bez slobodnih i profesionalnih medija nije moguća.

Demokratija konceptualno egzistira na borbi različitih mišljenja i potrebno je u svim oblastima društvenog života izgraditi socijalnu klimu koja unaprijeđuje i podržava javnu diskusiju o različitim stavovima i mišljenjima. Sloboda medija i njena konstruktivna, ključna uloga u demokratskim procesima se nerijetko sputava načinima koji su češće prikriveni nego vidljivi. Načelna misija medija je da budu *vox populi*, glas naroda, njegovo pravo da sazna istinu i da se prema njoj kritički odnosi; ipak nemoguće je u potpunosti obezbjediti mehanizme kojima će se garantovati rad medija u službi demokratije. Jer nevidljiva ruka slobode nije *a priori* neprikosnoveni i nedodirljiva kakav se utisak može steći analizirajući vodeće teoretičare slobodne riječi, filozofe liberalne ideologije Džona Stjuarta Mila i Džona Miltona. Praksa nas uči drugačije, sloboda medija i u najdemokratskijim društvima je umanjena, u određenoj mjeri, ekonomskim, političkim, društvenim i kulturnim ograničenjima.

Treba istaći da je medijska scena u Crnoj Gori tokom svog razvoja prošla kroz niz etapa. Medijska scena u Crnoj Gori danas je sasvim drugačija od one koja je karakterisala period prije tranzicije. U periodu real-socijalizma mediji su predstavljali jedan od važnih elemenata ideološke reprodukcije društva. Ovakvo stanje u medijima u ovom periodu je deklarativnog karaktera, a informisanje u službi održanja socijalističkog društva i njegovih istina se ne može okarakterisati kao cenzura, već kao sistem koji počiva na jedinstvenoj matrici.

Ulaskom u proces društvene transformacije situacija na medijskoj sceni se mijenjala iz dana u dan. Najprije osim državnih, dominan-

tnih medija pojavili su se privatni mediji koji nijesu po definiciji predstavljali produženu ruku države i njene politike. Ovo važi kako za elektronske tako i za štampane medije. Takođe, i državni mediji su promijenili svoje mjesto i ulogu. Nestankom komunističke partije sa političke scene i formiranjem većeg broja novih partija mediji koji su još uvijek bili pod kontrolom struktura na vlasti su morali pokazati izvjesnu dozu elastičnosti i prema tome reflektovati promjene koje su se dogodile. Istina, državni mediji i tada kao i danas favorizuju političke partije koje su na vlasti, ali jednako je očigledan i napor da se između stavova vladajućih struktura i opozicionih mišljenja uspostavi neka vrsta balansa. Konačno, veoma je važno sagledati kakvog je efekta u stavovima građana imala transformacija državne televizije Crne Gore u javni servis, što je izuzetno važno s obzirom na epitet najmoćnijeg elektronskog medija, odnosno koliko je to značajno za demokratizaciju društva uopšte.

S druge strane, formiranje privatnih medija je dodatno demokratizovalo društvene odnose i relaksiralo sveukupnu političku komunikaciju. Iako su u procesu formiranja novih medija posredovali individualni i grupni interesi određenih struktura, ipak je ovaj proces bio višesmjernan, tako da danas privatni mediji, vođeni različitim interesnim strukturama, favorizuju opozitne političke opcije, što je svakako dobro sa stanovišta demokratizacije. Izričući ovakvu konstataciju imamo, prije svega, činjenicu da je postojanje alternativnih informacija jedan od ključnih uslova za nastajanje poliarhije (v. R. Dal).

Možda je najpravičnije istaći da mediji danas predstavljaju amalgam različitih uticaja, počev od političkih interesa preko finansijskih interesa vlasnika medija do masovne publike koja opet sama ima svoje zahtjeve vezane za ono što želi da sazna.

Baveći se ovim područjem definisali smo sljedeće dimenzije koje su predstavljale poseban predmet mjerenja:

- Autonomija i nezavisnost mjerenja
- Profesionalnost medija
- Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija
- Otvorenost medija

Metodološki gledano primijenjena je ista procedura kao i u prethodnim slučajevima, a kumulativno na osnovu svih dimenzija bilo je moguće sintetizovati jedinstvenu ocijenu za cijelo područje.

5.1 Autonomija i nezavisnost medija

Mjereći percepciju autonomije medija u Crnoj Gori prvenstveno smo se usmjerili na ispitivanje uticaja ključnih faktora koji eventualno mogu ugroziti medijsku nezavisnost. Isto tako, nastojali smo pojedinačno izmjeriti stepen doživljaja autonomije za štampane i elektronske medije. Prije nego počnemo sa analizom rezultata važno je reći da je teško ocjeniti idealno stanje u ovom području, jer i u najdemokratskijim društvima određene strukture moći jesu *de facto* u stanju da utiču na medije. Drugim riječima, nije uputno ideal-tipski zamišljati nezavisnost medija u bilo kojem društvu, time i u Crnoj Gori, jer interesne strukture gotovo po pravilu nađu načina da utiču na medije.

Tabela 23- Autonomija i nezavisnost medija – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Odsustvo pritiska na medije od strane vlasti i državnih institucija	891	2,53	1.286	,484
Odsustvo pritiska na medije od strane partija i političkih organizacija	872	2,50	1.227	,510
Odsustvo pritiska na medije od strane bogatih pojedinaca i grupa	858	2,57	1.229	,412
Odsustvo pritiska na medije od strane vjerskih i nacionalnih zajednica	811	3,08	1.198	-,129
Odsustvo pritiska na medije od strane organizacija i institucija iz Srbije	768	3,35	1.237	-,358
Autonomija štampanih medija	898	2,68	1.144	,307
Autonomija radio stanica	897	2,80	1.180	,139
Autonomija TV stanica	896	2,64	1.197	,272

Kada govorimo o pritiscima na medije, sudeći prema rezultatima istraživanja, građani smatraju da od strane organizacija i institucija iz Srbije prisiljava uglavnom nema (3.35) što je posljedica konačnog rješenja državnog pitanja. Slično važi i za vjerske i nacionalne zajednice gdje je vrijednost (3.08). Ipak, javno mnjenje uočava uticaj bogatih pojedinaca i grupa na postojeće medije (2.57), a još u većoj mjeri uticaje vlasti i državnih institucija (2.53), odnosno partija i političkih

organizacija (2.50). Kada govorimo o procjeni autonomije medija najveći stepen autonomije ostvaren je kod radio stanica (2.80), slijede štampani mediji sa ocjenom (2.68) i na kraju TV stanice (2.64).

Rezultati u pogledu demokratizacije medija se mogu ocjeniti na različite načine u zavisnosti od odabranog kriterijuma. Ako se kao kriterijum uzme stanje iz perioda real-socijalizma, medijska scena je unaprijeđena u svakom smislu. Ako se pak pitanja autonomije i nezavisnosti medija tretiraju kao krute varijable, može se reći da su rezultati polovični i da ima dovoljno prostora za napredak u ovoj oblasti.

5.2 Profesionalnost medija

U mjerenju ove dimenzije uzeti su standardni kriterijumi i to: profesionalnost, objektivnost i pravovremenost. Takođe smo izvršili mjerenje za štampane i elektronske medije. Generalno prema vrijednostima mjerenja ovdje su postignuti polovični rezultati. Sa stanovišta profesionalnosti, iako razlike nijesu značajne, na prvom mjestu nalazimo radio stanice (3.02), slijede TV stanice (2.93) i na kraju se nalaze štampani mediji (2.86). Ovakav redoslijed je razumljiv ako se ima u vidu da za razliku od elektronskih, štampani mediji u Crnoj Gori manje više otvoreno podržavaju neku od političkih opcija. Kada je riječ o kriterijumima najbolje je ocijenjena pravovremenost (3.16), zatim profesionalnost (2.97) i na kraju objektivnost (2.85).

Tabela 24 - Profesionalnost medija – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Profesionalno informisanje javnosti	938	2,97	1,204	-,060
Objektivno informisanje javnosti	936	2,85	1,180	,079
Pravovremeno informisanje javnosti	929	3,16	1,125	-,302
Profesionalnost štampanih medija	928	2,86	1,100	,095
Profesionalnost radio stanica	914	3,02	1,116	-,116
Profesionalnost TV stanica	928	2,93	1,156	-,050

Generalno govoreći, a imajući u vidu rezultate koji su u opsegu od 2.85 do 3.16, medijska scena u Crnoj Gori je, sa stanovišta profesio-

nalizma, u očitom usponu i poredeći je sa periodom koji je prethodio tranziciji, građani izvjesno iskazuju zadovoljstvo postignutim rezultatima. Naravno, jasno je da postoji dovoljno prostora za poboljšanja te u tom pogledu napor treba prevashodno usmjeriti na aspekt objektivnog informisanja s nastojanjem uvećavanja profesionalnosti štampanih medija.

5.3 Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija

Postojanje monopola u bilo kom segmentu društva kosi se sa principima demokratičnosti. U tom smislu medijsku scenu u demokratskom društvu morala bi odlikovati ravnopravnost svih medija, i odsustvo favorizovanja jednih medija na uštrb drugih. Opseg rezultata koji se kreće od 2.53 do 2.59 je nezadovoljavajući i ukazuje na neophodnost korijenitih promjena u ovoj oblasti. Dobijene vrijednosti pokazuju da građani smatraju da se TV stanice nalaze u neravnopravnom položaju (2.53), a odmah iza njih su štampani mediji (2.54). Kada je u pitanju mogućnost da neki mediji posjeduju druge medije iz rezultata se takva situacija može prihvatiti kao krajnje realna (2.57), uz ogradu da vrijednost nije na najvećem nivou; kao najravnopravnije nalazimo radio stanice (2.59).

Tabela 25 - Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Ravnopravnost štampanih medija	862	2,54	1,172	,484
Ravnopravnost radio stanica	855	2,59	1,166	,516
Ravnopravnost TV stanica	862	2,53	1,156	,537
Odsustvo monopola pojedinih medija u odnosu na ostale medije	911	2,57	1,210	,400

5.4 Otvorenost medija

Pitanje otvorenosti medija je od posebnog značaja za demokratsku otvorenost u ovoj oblasti. U politički pluralnom i nacionalno heterogenom društvu mediji moraju biti u stanju da u skladu sa principima demokratije reflektuju različita mišljenja i stavove i da imanentno integrišu sve različitosti u jedinstven politički i društveni prostor. Ovaj zahtjev je više nego politički i mora biti u skladu sa zahtjevima za postizanjem opšteg društvenog konsensusa koji je važan za funkcionisanje društvenog sistema.

Tabela 26 - Otvorenost medija – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Otvorenost medija za različita politička mišljenja i različite ideologije	819	2,56	1,220	,400
Otvorenost medija za različite vjerske i nacionalne grupacije koje žive u Crnoj Gori	905	3,32	1,173	-,439
Otvorenost medija za mišljenja građana, građanskih organizacija i uglednih pojedinaca	915	3,08	1,160	-,119
Otvorenost i sloboda kritike vlasti i ostalih institucija i pojedinaca	919	2,77	1,243	,269

Kada je u pitanju ova dimenzija identifikovali smo četiri ključna indikatora koji se odnose na različite aspekte otvorenosti medija. Evidentno je da građani smatraju da “najlakši” pristup medijima imaju različite vjerske i nacionalne grupacije, što ide u prilog tezi da mediji adekvatno odgovaraju na izazove kulturne heterogenosti crnogorskog društva (3,32). Vrijednosti ostalih indikatora značajno zaostaju; ipak solidnu ocjenu je dobila i otvorenost medija za mišljenja građana, građanskih organizacija i uglednih pojedinaca (3,08). Ipak, kada je u pitanju otvorenost i sloboda kritike vlasti i ostalih institucija i pojedinaca, stanje je znatno lošije i dobijena je ocjena (2,77), dok je najniža ocjena dobijena kada je u pitanju otvorenost medija za različita politička mišljenja i različite ideologije (2,56). Zaključujemo da kada je u

pitanju otvorenost medija u Crnoj Gori, potrebno je i dalje nastaviti rad na planu povećanja stepena demokratičnosti u ovoj dimenziji i da prevashodno najveći napor treba usmjeriti u povećanje otvorenosti medija u odnosu na političke i ideološke različitosti.

5.5 Sumarni pokazatelji za područje medija

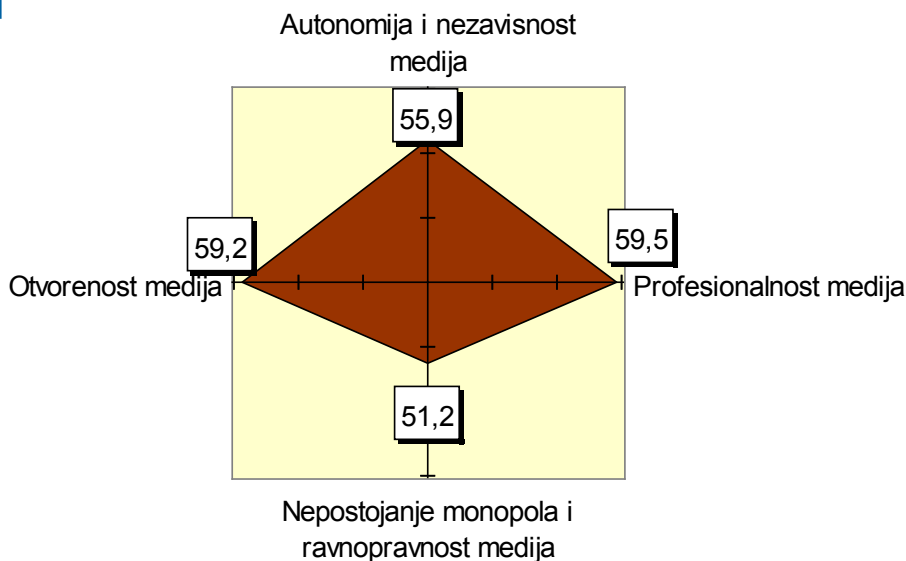
Kroz sumarizaciju vrijednosti ostvarenih u različitim dimenzijama, predstavljenih u tabeli 27 i pratećem grafikonu možemo sagledati stanje u cjelini kada su u pitanju mediji u crnogorskom društvu odnosno stepen demokratičnosti ostvaren u ovoj oblasti. Takođe ćemo kroz komparaciju rezultata sa prethodnim istraživanjem uvidjeti dokle se došlo na planu poboljšanja stvari u ovoj dimenziji.

Tabela 27. Demokratičnost medija - sumarno po dimenzijama

Dimenzije	N	K	SD	Skewness
Autonomija i nezavisnost medija	969	55,9	18,80392	,277
Profesionalnost medija	976	59,5	19,68441	-,064
Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija	898	51,2	22,52482	,495
Otvorenost medija	967	59,2	20,33243	,041

Sumarni pokazatelji demokratičnosti medija, komparativno gledano, ukazuju da građani smatraju da je najbolji rezultat postignut kada je u pitanju profesionalnost medija (59,5) slijedi otvorenost medija, sa takođe jako dobrom ocjenom (59,2). Međutim, pitanje autonomije i nezavisnosti medija bilježi slabiju ocijenu (55,9) dok je najslabije ocijenjeno stanje kada je u pitanju nepostojanje monopola i ravnopravnih odnosa medija (51,2). Opseg u kom se kreću rezultati je od 51,2 do 59,5 i možemo ih okvalifikovati kao relativno zadovoljavajuće.

Demokracija medija

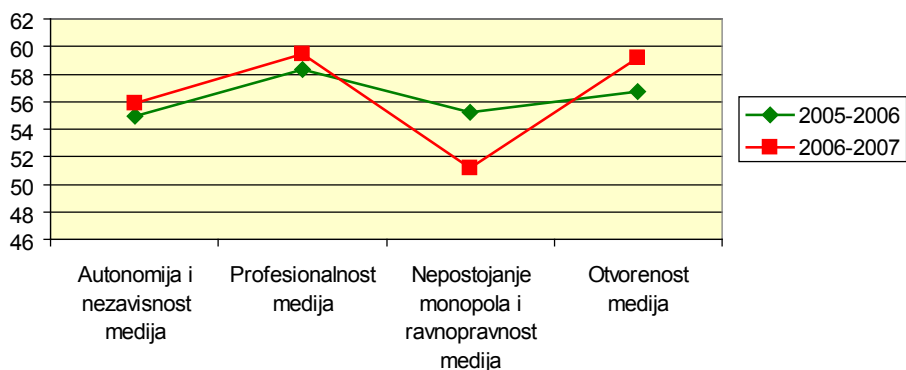


TREND

Dimenzije	2005-2006	2006-2007
Autonomija i nezavisnost medija	54,9	55,9
Profesionalnost medija	58,3	59,5
Nepostojanje monopola i ravnopravnost medija	55,2	51,2
Otvorenost medija	56,7	59,2

Upoređujući dobijene vrijednosti u odnosu na prethodno istraživanje bilježimo da građani uočavaju značajan porast otvorenosti medija, zatim, u nešto manjoj mjeri uočljiv je trend rasta u sferi profesionalnosti medija gdje je inače sama vrijednost autonomije i nezavisnosti medija jako visoka. Međutim, rezultat koji ne ohrabruje jeste značajan trend pada vrijednosti kada je u pitanju nepostojanje monopola i ravnopravnosti medija. To ukazuje da je djelovanje na tom planu prijeko potrebno, jer je postojanje monopola u direktnoj koliziji sa pojmom demokracije medija uopšte.

Demokratičnost medija - TREND



Kada sagledamo sumarizaciju rezultata po indikatorima čiji opseg koji se kreće od 51.2 do 59.5 može se izvesti zadovoljavajući zaključak i pored činjenice da je razlika između pojedinih indikatora relativno velika. Imajuću u vidu trend kretanja vrijednosti po ovom pitanju a sa stanovišta poboljšanja stvari, pažnja **mora biti usmjerena prvenstveno na postizanje ranopravnijeg odnosa između medija i eliminaciju “monopolističkog“ položaja pojedinih**, u mjeri u kojoj je to moguće. Takođe treba djelovati i na **planu poboljšanja u sferi autonomije i nezavisnosti medija i to prije svega na otklanjanje uticaja koji dolaze od strane političkih partija i strukture na vlasti**. Treba, pak, biti svjestan činjenice da mediji nijesu imuni na uticaj vladajućih struktura u demokratskim sistemima te da ni crnogorsko društvo ne može biti izuzetak po tom pitanju.

6. NACIONALNE I VJERSKE MANJINE

Osnova manjinske politike svih demokratskih društava je puna integracija manjina u društveni život uz dalje očuvanje i razvijanje njihove nacionalne i kulturne posebnosti. U tom pravcu neophodno je ostvariti stalnu komunikaciju državnih organa sa predstavnicima svih manjinskih zajednica, partnerskim odnosom sa relevantnim me-

đunarodnim organizacijama i institucijama i svim onim subjektima koji djeluju u srodnoj materiji.

Nacionalna podijeljenost većinskog pravoslavnog življa po političkom kriterijumu je svakako važna i sa stanovišta tretmana nacionalnih manjina, obzirom da praksa pokazuje da politički nosioci dvije sukobljene strane (Crnogorci i Srbi) imaju različit odnos prema njima.

Stabilan pravni položaj nacionalnih manjina zahtijeva da zaštita njihovih prava bude integralni dio ustavnog sistema, uključujući slobodan pristup svim političkim, društvenim, ekonomskim, kulturnim i državnim djelatnostima kao i mogućnost izbora na svim nivoima društvene selekcije. Obzirom da je proces donošenja ustava Crne Gore u toku biće izuzetno važno da se ustavnim rješenjima postave temelji zakonske proizvodnje mehanizama kojima će se štititi individualna ali i kolektivna prava manjina i razvoja instituta afirmativne akcije. Bez nacionalnog i vjerskog pluralizma, čak i ako postoji stvarni politički pluralizam, nemoguće je zamisliti moderno demokratsko društvo.

Pitanje statusa nacionalnih manjina i stepena njihovog uključivanja u političke procese je svakako pitanje sveukupne demokratičnosti društva. Kakvo je stanje crnogorskog društva po tom pitanju, pokazaće nam sljedeće mjerenje. U mjerenju stepena demokratičnosti koji je postignut na ovom planu definisali smo sljedeće dimenzije.

- Formalno pravna zaštita manjina
- Diskriminacija manjina
- Postojanje mehanizama zaštite manjina
- Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja.

Mjerenje po dimenzijama je izvršeno po standardizovanoj metodološkoj proceduri i na isti način kao i kod ostalih područja, čime je omogućena komparacija podataka svake vrste. Izbor samih dimenzija je i teorijski i praktično utemeljen pri čemu njihovom sumarizacijom možemo doći do jedinstvenog i sintetičkog pokazatelja.

6.1 Formalno-pravna zaštita manjina

Ovdje se svakako radi o pozitivno pravnom aspektu, i posredstvom ove dimenzije htjeli smo ispitati ravnopravnost nacionalnih i vjerskih manjina pred zakonom. Pri ocjeni ovog aspekta treba imati u vidu da

su pozitivno pravni propisi i u periodu socijalizma sadržali značajne elemente ravnopravnosti svih nacionalnih i vjerskih manjina. Rezultati koje smo dobili na osnovu indikatora koji operacionalizuju ovu dimenziju kreću se u opsegu od 3.49 do 3.71. Dakle, vrijednosti su visoke na svim indikatorima, što generalno govori da su, sa stanovišta pozitivnog prava, u percepciji građana nacionalne i vjerske manjine u velikoj mjeri izjednačene sa pravima sa ostalim dijelom stanovništva Crne Gore.

Tabela 40 - Formalno pravna zaštita manjina – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Zakonska zaštićenost nacionalnih manjina	931	3,69	1,106	-,734
Zakonska zaštićenost vjerskih zajednica	918	3,70	1,089	-,782
Sloboda izražavanja vjerskih opredjeljenja	933	3,71	1,060	-,799
Sloboda izražavanja političkih i kulturnih opredjeljenja nacionalnih manjina	920	3,59	1,085	-,674
Postojanje konkretnih akcija vlasti koje su u službi zaštite prava manjina	814	3,49	1,079	-,613

Komparativno, kada je u pitanju formalno pravna zaštita manjina, na nivou opšteg javnog mnjenja postoji uvjerenje da su najbolji rezultati postignuti u oblastima slobode izražavanja vjerskih opredjeljenja (3.71) i zakonske zaštićenosti vjerskih zajednica (3.70). Istu, još uvijek visoku vrijednost, bilježimo kod indikatora zakonske zaštićenosti nacionalnih manjina (3.69) i slobode izražavanja političkih i kulturnih opredjeljenja nacionalnih manjina (3.59). Najniža ali i dalje visoka vrijednost postoji kada je riječ o konkretnim akcijama vlasti u službi zaštite prava manjina (3.49).

6.2 Diskriminacija manjina

Pitanje formalno pravne zaštite manjina i pitanje različitih oblika diskriminacije nalaze se u interferentnom odnosu. Naime, diskriminacija je mnogo širi pojam od pozitivno pravne uređenosti i može se

manifestovati na različite načine, pri čemu je veliki broj mogućnosti diskriminacije izvan zakonske regulative. S ciljem da izmjerimo različite vidove diskriminacije definisali smo mrežu indikatora koji ih tretiraju.

Tabela 41 - Diskriminacija manjina – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Jednakost zapošljavanja i napredovanja nacionalnih manjina i većinskog naroda	908	3,47	1,218	-,488
Reprezentativna zastupljenost i napredovanje nacionalnih manjina u državnim službama	894	3,41	1,188	-,375
Nepriistrasnost sudske vlasti u procesima u kojima učestvuju nacionalne i vjerske manjine	811	3,30	1,115	-,291
Odnos povjerenja prema vlasti da neće biti diskriminacije nacionalnih manjina u sudskom postupku	781	3,19	1,113	-,243
Odsustvo diskriminacije nacionalnih i vjerskih manjina od strane državnog aparata i činovnika	863	3,38	1,111	-,407
Državna briga o ekonomskom i društvenom razvoju regiona u kojima žive nacionalne i vjerske manjine	882	3,25	1,130	-,298

Vrijednosti se kreću u opsegu od 3.19 do 3.47 što je relativno visoko. Komparativno, najbolji rezultat je ostvaren po pitanju jednakosti u zapošljavanju i napredovanju nacionalnih manjina (3.47). Takođe visoko je ocijenjena reprezentativnost i mogućnost napredovanja nacionalnih manjina u državnim službama (3.41), što je u korelaciji sa podatkom da u Crnoj Gori ne postoji diskriminacija manjina od strane državnog aparata i činovnika (3.38). Rad sudova sa stanovišta nepristrasnosti je ocijenjen dosta dobro (3.30). Dalje, visoko je ocijenjena i državna briga o regionima u kojima žive manjine (3.25), a najnižu, ali ipak visoku ocijenu, dobio je i rad sudova u postupcima gdje se javljaju kao stranke pripadnici nacionalnih manjina (3.19).

6.3 Postojanje mehanizama zaštite manjina

Demokratsko društvo prije svega odlikuju razvijene institucije i izgrađeni mehanizmi koji garantuju demokraciju u svakom pojedinom segmentu društvenog života. Odgovornost je većine da izgradi mehanizme za unaprjeđenje i zaštitu nacionalnih i vjerskih manjina jer manjine mogu djelovati kao činilac povezivanja međusobnog razumijevanja i stvaralaštva samo ako su u položaju da slobodno djeluju.

Kada je o statusu nacionalnih i vjerskih manjina riječ, naš zadatak je bio da utvrdimo percepciju nivoa do kog je društvo došlo na planu razvijanja mehanizama kojima se garantuje ravnopravnost.

Tabela 42 - Postojanje mehanizama zaštite manjina – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Razvijenost državnih institucija koje štite prava nacionalnih i vjerskih manjina	839	3,42	1,053	-,503
Razvijenost institucija civilnog društva koje štite prava nacionalnih i vjerskih manjina	813	3,40	1,017	-,435
Postojanje reakcija javnosti na slučajeve kršenja prava manjina	827	3,38	1,056	-,439
Spremnost i sposobnost vlasti da zaštiti prava nacionalnih i vjerskih manjina u svim djelovima zemlje	866	3,34	1,136	-,364
Efikasnost državnog aparata u slučajevima kršenja prava nacionalnih manjina	847	3,23	1,165	-,199

Najvišu vrijednost bilježimo kada je u pitanju razvijenost državnih institucija koje štite prava nacionalnih i vjerskih manjina (3.42). Visoko su ocijenjene i institucije civilnog društva koje se bave zaštitom nacionalnih i vjerskih manjina (3.40), javnost kada je u pitanju njena reakcija u slučajevima kršenja prava manjina (3.38), spremnost i sposobnost vlasti da zaštiti prava nacionalnih i vjerskih manjina u svim djelovima zemlje(3.34), dok je najnižu ali takođe visoku ocjenu

dobila država u vezi sa efikasnošću državnog aparata u slučajevima kršenja prava nacionalnih manjina.(3.23).

6.4 Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja

Srž problema višenacionalnih sredina predstavlja odnos prema nacionalnim manjinama. Ovaj odnos se najprije reflektuje posredstvom odnosa države i medija, budući da upravo ove institucije reprezentuju dominantno stavove većinske nacije. Ovo su motivi koji su nas opredjelili da se usmjerimo na mjerenje ove dimenzije u području demokratičnosti društvenih odnosa kada je u pitanju status nacionalnih manjina.

Tabela 43 - Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Odsustvo govora mržnje u medijima prema nacionalnim i vjerskim manjinama	883	3,31	1,164	-,427
Pomoć vlasti u ostvarivanju kontakata i podsticanju saradnje između nacionalnih manjina i matične države	785	3,41	1,084	-,442
Uključenje i podrška države akcijama koje obezbjeđuju bolji tretman nacionalnih i vjerskih manjina	769	3,46	1,016	-,473
Uključenost nacionalnih i vjerskih manjina u aktivnosti organizacija koje štite njihova prava	797	3,66	,983	-,827

Definisana su četiri bazična indikatora a opseg izmjerenih vrijednosti se kreće od 3.31 do 3.66. Naime, od strane građana najbolje je ocijenjena uključenost nacionalnih i vjerskih manjina u aktivnosti organizacija koje štite prava manjina (3.66); ova vrijednost jeste značajno veća od vrijednosti u preostala tri indikatora koji su takođe visoko ocijenjeni. Slijedi uključenje i podrška države akcijama koje obezbjeđuju bolji

tretman nacionalnim manjinama sa ocijenom (3.46), potom ocjena pomoći koju vlast pruža u pogledu ostvarivanja kontakata i podsticanja saradnje između nacionalnih manjina i matične države (3.41). Najnižu ocjenu, ali kao i prethodne tri izuzetno visoku i dobru, dobilo je i pitanje odsustva govora mržnje u medijima prema nacionalnim i vjerskim manjinama (3.31).

6.5 Sumarni pokazatelji za položaj nacionalnih i vjerskih manjina

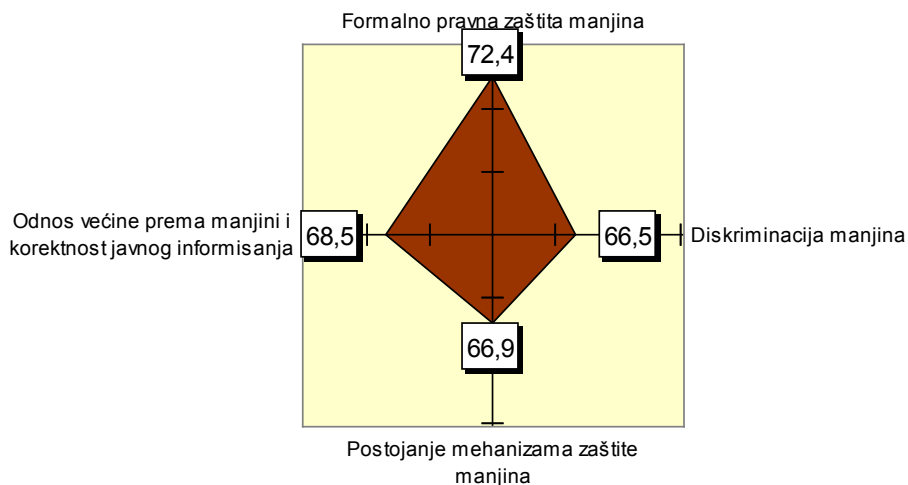
Sada ćemo kroz sumarni prikaz dobijenih vrijednosti sagledati stepen demokratičnosti koji je ostvaren kada je u pitanju područje nacionalnih i vjerskih manjina. Takođe, izvršićemo i komparaciju novih rezultata sa rezultatima prethodnog istraživanja.

Imajući u vidu da su sve vrijednosti po dimenzijama iznad onih koje smo zabilježili u prethodnim mjerenjima i kreću se u rasponu od 66.5 do 72.4 nameće se zaključak da se na nivou opšteg javnog mnjenja smatra da je položaj nacionalnih i vjerskih manjina korektan. Najviša ocjena je zabilježena kod formalno pravne zaštite manjina (72.4), nešto niža ali svakako visoka vrijednost dobijena je kada je u pitanju odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja (68.5). Slijedi pitanje postojanja mehanizama zaštite manjina (66.9), i na kraju s vrijednošću (66.5) pitanje diskriminacije manjina.

Tabela 44 - Demokratičnost na području nacionalnih i vjerskih manjina - sumarno po dimenzijama

Dimenzije	N	K	SD	Skewness
Formalno pravna zaštita manjina	967	72,4	18,65996	-,627
Diskriminacija manjina	968	66,5	19,33461	-,331
Postojanje mehanizama zaštite manjina	953	66,9	18,72442	-,287
Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja	936	68,5	19,11749	-,541

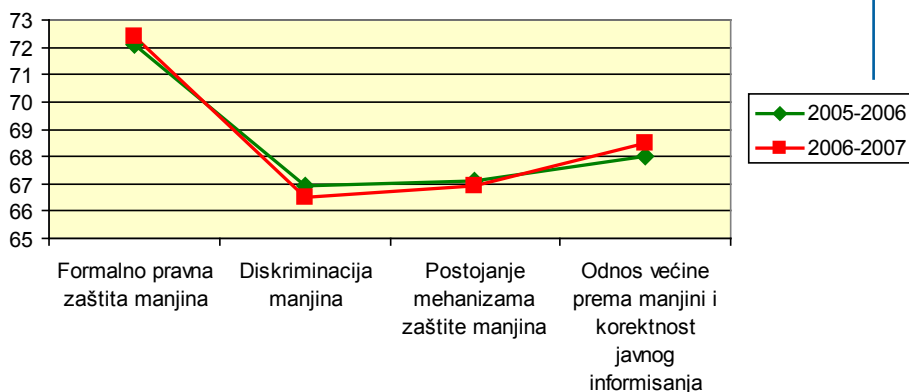
Nacionalne i vjerske manjine



U poređenju sa prethodnim istraživanjem nema značajnijih promjena u pogledu dobijenih vrijednosti. Trend pokazuje blage, možemo reći i zanemarljive oscilacije u pogledu dobijenih rezultata po dimenzijama, što je lako uočljivo iz komparativnog tabelarnog prikaza. Rast vrijednosti, doduše ne visok, prisutan je kod formalno pravne zaštite manjina i po pitanju odnosa većine prema manjini. Blagi pad bilježimo kod ocjene diskriminacije manjina kao i postojanja mehanizama zaštite manjina..

TREND

Dimenzije	2005-2006	2006-2007
Formalno pravna zaštita manjina	72,1	72,4
Diskriminacija manjina	66,9	66,5
Postojanje mehanizama zaštite manjina	67,1	66,9
Odnos većine prema manjini i korektnost javnog informisanja	68,0	68,5



Uvažavajući sve osobenosti crnogorskog društva ističemo sljedeće: pitanje nacionalnih i vjerskih manjina se riješava samo uz aktivan dijalog i učešće manjina jer svako drugo rješenje je rješenje kratkog daha. Svakako, uprkos dobrim rezultatima ostvarenim u ovoj oblasti, neophodno je i dalje nastaviti kretanje u pravcu poboljšanja položaja nacionalnih i vjerskih manjina tamo gdje je to najpotrebnije. U ovom slučaju, mada je stanje daleko od alarmantnog, treba obratiti pažnju na pitanje diskriminacije manjina, diskriminacije shvaćene šire od njenog pozitivno pravnog određenja.

7. POLOŽAJ ŽENA

Svakako da žensko pitanje, teoretsko zasnivanje rodnosti, određivanje specifičnosti ženskog pogleda na svijet i posebno potreba političkog artikulisanja ravnopravnosti polova, kao osnove svakog demokratskog društva, zaokupljaju značajan dio lokalnog, međunarodnog i globalnog intelektualnog prostora. Tranzicija društava uključuje i transformaciju položaja žena, načina artikulisanja ženskog pitanja i specifičnosti ženskog pogleda na svijet.

Sastavni dio Indeksa demokratije jeste i procjena percepcije položaja žena u crnogorskom društvu. Kvalitet demokratije u jednoj državi određuje u velikoj mjeri i odnose unutar nje same. Demokratija danas

podrazumijeva mnogo više od demokratskih institucija, slobodnih i fer izbora; stoga, ako je ograničen, uskraćen ili zabranjen pristup ženama u procesu donošenja odluka, demokratija postaje prazno slovo na papiru. Pojedinačne inicijative ne mogu biti dovoljne, osviještenost u pogledu potrebe rodne ravnopravnosti treba u cijelini prožeti društvo, sve nivoje kreiranja odluka i posebno političkog djelovanja.

Proces implementiranja rodne jednakosti u sve oblasti društvenog, a samim tim i političkog djelovanja treba se percipirati kao opšteprihvaćena društvena vrijednost koja usmjerava ka redefinisanoj odnosa u društvu i samim tim približavanju rješenjima koja će biti u skladu sa uzusima moderne Evrope.

Ovaj aspekt je svakako imao specifičnu težinu i sa stanovišta metodologije koju smo definisali. Rodni odnos i rodna neravnopravnost, koja sasvim sigurno u Crnoj Gori postoji, u svojoj subjektivnoj transkripciji dobija drugačije značenje i sasvim je izvjesno da je mogućnost objektivne procjene u ovim uslovima ograničena. Rodovi kao polno određeni habitusi predstavljaju bazičnu entitetsku podjelu koja je socijalno-kulturalna po svojoj prirodi a da se pritom 'prirodno' utemeljuje na biološkim razlikama. Iz ovog slijedi da je i mogućnost percepcije rodnih razlika bitno ograničena vrijednosno-konceptualnom aparaturom koja je rodno konstruisana. Zato je sasvim razumljivo da se u rodnoj teoriji prije svake procjene položaja žena postavlja zahtjev za procesom rodne dekonstrukcije na nivou kulture i svijesti, čime se stvaraju nužni ali ne dovoljni uslovi za objektivne procjene.

U svakom slučaju, nije moguće pitanja rodne ravnopravnosti izuzeti iz Indeksa a jednako nismo bili u stanju da za ovo područje primjenjujemo alternativne metodološke postupke. Drugim riječima, svijesni svih ograničenja naše metodologije, kada je rodna problematika u pitanju, mi smo komplementarno mjerenjima za ostala područja obavili mjerenje i u ovom području. Saznanja o rodnoj ravnopravnosti koja imamo prije ovih mjerenja više su nego indikativni podaci do kojih smo došli u ranijim istraživanjima mjerenjem socio-ekonomskog indeksa, kao i na osnovu komparativnih podataka UNDP-a (GDI i GEI) koji govore o tome da Crnu Goru karakteriše ozbiljan rodni disbalans koji je rezultanta tradicionalne zaostavštine i autoritarne kulture. Prema tome, podaci koje ovom prilikom pružamo tiču se samo jedne dimenzije mjerenja a to je percepcija rodne neravnopravnosti, i u tom svijetlu treba razumjeti dobijene vrijednosti.

Tabela 45 - Položaj žena – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skew-ness
Ravnopravno učešće žena u svim aspektima društvenog života	930	2,99	1,256	,059
Ravnopravno učešće žena u vlasti	950	2,89	1,242	,203
Nepostojanje diskriminacije žena pri napredovanju i zapošljavanju	923	3,10	1,218	-,123
Nepostojanje diskriminacije žena u preduzećima, institucijama i organizacijama	906	3,15	1,188	-,185
Nepostojanje diskriminacije žena u porodici	904	2,64	1,173	,349
Djelovanje organizacija i institucija koje štite prava žena	895	3,73	,976	-1,053
Nepostojanje govora mržnje prema ženama u medijima	933	3,85	,962	-1,159

Dakle, imajući u vidu gore navedene metodološke ograde, najveću ocjenu bilježimo kada je u pitanju tretman medija prema ženama i odsustva govora mržnje (3.85). Nešto manju ali takođe visoku ocijenu dobile su organizacije koje štite prava žena (3.73) i na osnovu komparativnih podataka ističemo da uticaj i uloga ovih organizacija jeste od velikog značaja za uspostavljanje rodnog balansa u crnogorskom društvu. Kada je u pitanju nepostojanje diskriminacije žena u preduzećima, institucijama i organizacijama (3.15) i nepostojanje diskriminacije pri zapošljavanju i napredovanju (3.10) dobijene su dosta visoke ocijene što ne koindicira sa često ponavljanim apelima o potrebi poboljšanja stvari u ovom pravcu od strane subjekata koji se bave ovom materijom. Solidno je ocijenjeno i ravnopravno učešće žena u svim aspektima društvenog života (2.99). Nižu vrijednost mjerimo kod ravnopravnog učešća žena u vlasti (2.89), a najnižu vrijednost kad je u pitanju diskriminacija žena u porodici (2.64).

Iako se sa značenjem registrovanih vrijednosti moglo polemisati, građani očigledno još uvijek ne percipiraju da je postojeći položaj žena u društvenom životu Crne Gore nezadovoljavajući. Naime, **izvjesno je da je položaj žene u najvećoj mjeri ugrožen u porodičnim odnosima i da**

to pitanje treba predstavljati prioritet u pogledu budućih aktivnosti koje imaju za cilj da uspostave sveukupni rodni balans. Drugo mjesto na listi prioriteta bi zauzele mjere u cilju **ravnopravnijeg učešća žena u organima vlasti imajući u vidu da su sadašnje proporcije daleko od ravnopravnosti, a uvođenje kvota bi u ovom pogledu bilo vjerovatno najbolje rješenje.** Poboljšanje položaja žena treba sagledati sa stanovišta pokretanja svih društvenih mehanizama koji sistematski reprodukuju neravnopravnost, a pri tome prije svega mislimo na one mehanizme koji su naročito jaki i empirijski neuhvatljivi. Na ovom mjestu treba imati u vidu tradiciju kao čuvara neravnopravnosti i sveukupnu simboličku komunikaciju koja se zasniva na maskulinim obrascima.

8. ODNOS PREMA OSOBAMA SA INVALIDITETOM

Odnos prema osobama sa invaliditetom nije pitanje samo demokracije već i pitanje humanosti u najširem smislu. Praksa pokazuje da se problem u ovom pogledu uglavnom sastoji u činjenici da su osobe s invaliditetom “nevidljive” za širu javnost, pri čemu je mogućnost objektivne percepcije ovog problema ograničena. Ova činjenica posebno važi za tradicionalne u suštini zatvorene kulture, a ovo jeste slučaj Crne Gore. U ovakvoj konstelaciji nerijetko se problem osoba s invaliditetom tretira kao individualna stvar same porodice, pri čemu se javno isticanje ovog problema smatra neprikladnim. Sve ovo ide u prilog tezi o nevidljivosti osoba s invaliditetom te ograničenoj percepciji sveobuhvatnosti ovog problema na širem društvenom planu.

Praksa razvijenih demokratija je pokazala da država zaista jeste u stanju da razvije čitav niz mehanizama koji mogu blagotvorno uticati na značajno poboljšanje položaja osoba s invaliditetom. U ovom smislu, takođe, treba imati u vidu da je i društvo real socijalizma učinilo dosta napora da se prevaziđu barijere i prepreke koje su vodile u pravcu diskriminacije ovih osoba. No svakako da u ovom pogledu uvijek ima više nego dovoljno prostora za dalja unaprijeđenja i poboljšanja.

Tabela 46 - Odnos prema osoba sa invaliditetom – prikaz po indikatorima

Indikatori	N	K	SD	Skewness
Postojanje zakonske zaštite osoba sa invaliditetom	860	3,42	1,127	-,596
Postojanje konkretnih akcija vlasti za zaštitu osoba sa invaliditetom	810	3,13	1,170	-,147
Nepostojanje diskriminacije osoba sa invaliditetom	842	3,02	1,173	-,081
Postojanje službi i institucija koje štite prava osoba sa invaliditetom	814	3,40	1,067	-,593
Obrazovanje pruža neophodna znanja osobama sa invaliditetom i djeci sa specijalnim potrebama	865	3,45	1,069	-,568
Prilagođenost školskih objekata djeci sa invaliditetom i djeci sa specijalnim potrebama	848	2,81	1,222	,172
Prisutnost i odgovarajući tretman osoba sa invaliditetom u medijima	842	2,71	1,160	,313

Na osnovu našeg istraživanja možemo istaći da postoji uvjerenje građana da u Crnoj Gori obrazovanje pruža neophodna znanja osobama sa invaliditetom (3,45), da postoji njihova zakonska zaštita (3,42), kao i da postoje službe i institucije koje štite prava osoba sa invaliditetom (3,40). Nižu ocjenu bilježimo kada je riječ o postojanju konkretnih akcija vlasti za zaštitu osoba s invaliditetom (3,13), kao i kada govorimo o nepostojanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (3,02). Kada je u pitanju prilagođenost školskih objekata djeci sa invaliditetom vrijednost nije zadovoljavajuća (2,81), kao i po pitanju medijskog tretmana ovih osoba (2,71).

Prema tome, na osnovu rezultata istraživanja, možemo reći da je u cilju poboljšanja stanja na ovom području **potrebno preduzeti mjere kako bi mediji imali više sluha i aktivniju ulogu u promociji ravnopravnog tretmana osoba sa invaliditetom, kao i djelovanje na planu prilagođavanja školskih objekata djeci sa invaliditetom i djeci sa posebnim potrebama, u što većoj mjeri.** Čini se da preporuke na

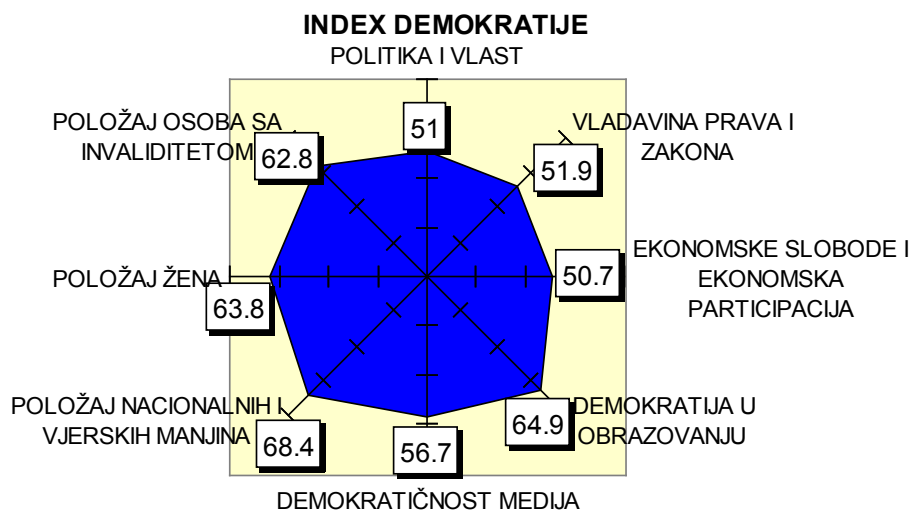
ovom području nijesu naročito skupe a svakako nijesu ni posebno zahtjevne te da nema razloga da se u ovom pravcu ne napravi iskorak.

INDEKS DEMOKRATIJE – SUMARNI PREGLED

U javnom mnjenju vlada mišljenje da se crnogorsko društvo, iako “mlado”, i uz to opterećeno prošlošću, sa izraženim elementima pred-modernog tradicionalizma, ipak nalazi na putu demokratizacije društvenih odnosa.

Tabela 47 - INDEKS DEMOKRATIJE

PODRUČJA	N	K	SD	Skew-ness
POLITIKA I VLAST	978	51,0	17,14189	,314
VLADAVINA PRAVA I ZAKONA	980	51,9	17,53515	,260
EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA	977	50,7	17,31700	,302
DEMOKRATIJA U OBRAZOVANJU	985	64,9	15,43342	-,096
DEMOKRATIČNOST MEDIJA	985	56,7	17,77028	,255
POLOŽAJ NACIONALNIH I VJERSKIH MANJINA	976	68,4	17,05928	-,405
POLOŽAJ ŽENA	974	63,8	17,62573	-,027
POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM	966	62,8	18,46170	-,050



Očigledno je, na osnovu rezultata mjerenja, da građani izvjesna područja društvenog života ne percipiraju kao ozbiljno deficitarna sa stanovišta demokratičnosti. U prvom redu, kada je o manjinskim narodima riječ, opšte javno mnjenje percipira određeni napredak, obzirom na postignutu vrijednost koja iznosi (68.4). Ukoliko imamo na umu neposrednu prošlost područja kome Crna Gora geografski pripada opterećenu nacionalnim sukobima ovaj rezultat dobija posebnu težinu. Nema sumnje da su određeni naponi koji se čine na polju uvažavanja manjinskih naroda kao takvi uočeni od strane opšteg javnog mnjenja, te da tim putem u budućnosti treba nastaviti.

Sljedeće područje koje je ocijenjeno relativno pozitivnom ocjenom jeste obrazovanje (64.9). Ovdje je pozitivno naslijeđe iz perioda real socijalizma svakako odigralo važnu ulogu mada je vrlo vjerovatno da građani uočavaju i napore koji se trenutno sprovode na području reforme obrazovanja, te da je sve to zajedno doprinijelo ovako pozitivnom 'rejtingu' obrazovanja sa stanovišta demokratičnosti.

Položaj žena na osnovu komparativnih podataka je visoko ocijenjen (63,8) ali treba imati u vidu ova ograničenja u ovom slučaju. Misli se, naravno, na činjenicu postojanja disbalansa percepcije i stvarnosti što je posljedica same prirode rodne supremacije koja je imanentna crnogorskom društvu. Kulturni obrasci i neizbalansirani kriterijumi procijene svakako su doveli do mnogo viših ocjena u ovom pogledu

nego što to stvarnost zaslužuje. Iako, a možda i upravo zato, na nivou opšteg javnog mnjenja ne postoji percepcija problema kada je u pitanju položaj žena, ovom pitanju u budućnosti treba posebno posvetiti pažnju.

Relativno pozitivno je od strane ispitanika ocijenjeno pitanje položaja osoba s invaliditetom (62,8). Ovdje takođe moramo biti svjesni činjenice da tradicija crnogorskog društva u dobroj mjeri skriva život osoba s invaliditetom te ovu prelaznu ocjenu treba prihvatiti s određenom rezervom.

Polovičan rezultat imamo kada su pitanju mediji (56,7). Na osnovu mjerenja koje smo izvršili u ovoj oblasti jasno je da javno mnjenje uviđa postojanje problema ravnopravnosti, autonomije i nezavisnosti medija od strane pritisaka i uticaja koji dolaze od partija, političkih i drugih organizacija i centara moći. Prostora za korekciju u ovim poljima ima više nego dovoljno, od zakonske regulative do djelovanja institucija civilnog društva.

Kada su u pitanju područja u kojima su postignuti rezultati nezadovoljavajući počinjemo od dimenzije vladavine prava i zakona gdje zabilježeni rezultat (51.9) upućuje na jasnu neophodnost korekcije. Jednostavno govoreći, vladavina prava u Crnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou, što građani očigledno uočavaju, a najveći problem, prema njihovoj ocjeni, predstavlja **neprofesionalan i neefikasan sudski sistem**. Pri tome smo utvrdili, preko rezultata mjerenja, **da je to u direktnoj vezi sa visokim stepenom prisustva korupcije i djelovanja u interesu pojedinaca i grupa**. Stoga je neophodno posvetiti veću pažnju ovom izraženom i posebno teškom problemu uz napomenu da njegovo rješavanje iziskuje sistemski pristup, mjere kontinuiranog djelovanja i mobilizaciju cjelokupnog društva u cilju pokretanja pozitivnih procesa u rješavanju ovog problema.

Nedovoljna ocjena je zabilježena i kada je u pitanju područje politike i vlasti (51.00). Ovo jasno ukazuje na to da je nedovoljno učinjeno na području demokratizacije političkih procesa i da jedna od ključnih prepreka ka razvoju demokratskih odnosa u Crnoj Gori jeste reforma političkog sistema. Građani percipitaju da najveći problem leži u nepostojanju odgovarajuće kontrole i zakonitosti u radu vlasti, gdje opet daljim raščlanjivanjem ovog pitanja nailazimo na izraženu pojavu korupcije i kriminala u pojedinim strukturama vlasti

kao i na odsustvo efikasne građanske kontrole vlasti. Svakako da ove pojave jesu zajedničke svim tranzicionim društvima i da im treba dati prioritet u pogledu korekcije koja je neophodna. Dakle, prioriteti u pogledu demokratizacije crnogorskog društva moraju se usmjeriti na političko polje i preduzimanje mjera koje bi pospješile kontrolu i zakonitost vlasti.

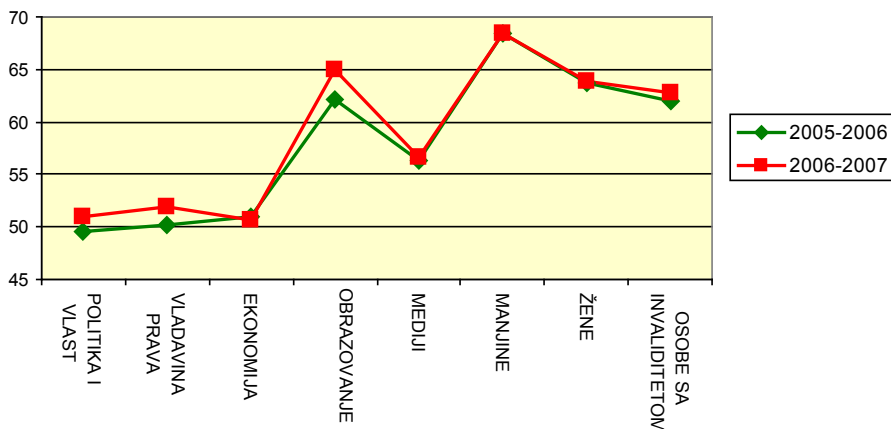
Najlošije rezultate kada je u pitanju sumarni pregled nalazimo kod pitanja ekonomskih sloboda i ekonomske participacije (50.7). Analiza sfere ekonomije pokazala je da su građani smatraju da su ostvareni rezultati daleko od demokratskih standarda koji važe u ovoj oblasti, a da je najveći problem odsustvo ekonomske jednakosti i autonomije preduzeća, što je izazvano u prvom redu postojanjem monopola koji uživaju zaštitu države, uticajem pojedinačnih i partijskih interesa na preduzeća kao i uticajem države i vlasti u pravcu diskriminacije pojedinih i favorizovanju drugih preduzeća. Dakle, trebalo bi sa maksimalnom pažnjom reagovati na ovakvo stanje i preduzeti mjere da bi se obezbjedili veći stepen autonomije i jednakosti preduzeća.

Kada imamo u vidu kretanje rezultata u odnosu na prethodno istraživanje primjećujemo da je određeni trend rasta zabilježen u svim oblastima osim kod pitanja ekonomskih sloboda i ekonomske participacije, kao i kod položaja nacionalnih i vjerskih manjina gdje je taj pad izuzetno mali. Rast vrijednosti bilježimo u prvom redu kod demokratije u obrazovanju, slijede zatim vladavina prava i zakona i oblast politike i vlasti. Veoma je značajno, sa stanovišta demokratičnosti, što je kod posljednje dvije oblasti zabilježen trend rasta jer se radi o oblastima, kako smo vidjeli naprijed, 'većeg stepena ugroženosti' što znači građani smatraju da pomaka na bolje ima i da treba intenzivirati postojeće mjere i korekcije na tom planu. Jako mali rast mjerimo kada su u pitanju percepcije položaja osoba s invaliditetom, žena i demokratičnost medija.

TREND

PODRUČJA	2005-2006	2006-2007
POLITIKA I VLAST	49,6	51,0
VLADAVINA PRAVA I ZAKONA	50,2	51,9
EKONOMSKE SLOBODE I EKONOMSKA PARTICIPACIJA	51,0	50,7
DEMOKRATIJA U OBRAZOVANJU	62,1	64,9
DEMOKRATIČNOST MEDIJA	56,3	56,7
POLOŽAJ NACIONALNIH I VJERSKIH MANJINA	68,5	68,4
POLOŽAJ ŽENA	63,7	63,8
POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM	62,0	62,8

INDEX DEMOKRATIJE - TREND



Brza transformacija jednopartijskog u višepartijski sistem, privatizacija i tržišne reforme koje su nužno proizvele društvene nejednakosti, te negativno naslijeđe autoritarne prošlosti, predstavljaju prepreke koje se ne mogu zaobići i preskočiti, već se sa njima čitavo društvo mora boriti na svim frontovima. Za uspješnu demokratizaciju crnogorskog društva potrebna je mobilizacija svih društvenih institucija kao i organizacija

civilnog društva, te mobilizacija građanstva na svim nivoima. Nadamo se da ćemo svojim radom i kroz dalje praćenje indeksa demokratije u Crnoj Gori doprinijeti identifikaciji onih tačaka koje zahtijevaju dalji napor u ovom smislu.

Konačno, jedan od najvećih problema s kojima se Crna Gora suočava jeste vidan izostanak društvenog i političkog konsenzusa koji bi umirio strasti na podijeljenoj političkoj sceni i koji bi u duhu saradnje i identifikacije zajedničkih ciljeva vodio ka kontinuiranom napretku sveukupne demokratizacije crnogorskog društva. Iako je referendumski proces završen i ocijenjen pozitivnom ocijenom sa stanovišta demokratičnosti, čime je završeno jedno značajno poglavlje, podjele u crnogorskom društvu nijesu nestale već su se razložile na niz pitanja koje svako za sebe iziskuju visok stepen tolerancije i spremnosti na kompromis. Vrijeme je u tom pogledu ograničen resurs jer će generacije koje dolaze sve manje imati razumijevanja za više istorijske ciljeve, a sve više izraženu potrebu za životom u demokratskom i razvijenom društvu.

